

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені І. І. МЕЧНИКОВА
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

**МАТЕРІАЛИ 78-Ї НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
ПРОФЕСОРСЬКО-ВИКЛАДАЦЬКОГО СКЛАДУ
І НАУКОВИХ ПРАЦІВНИКІВ
ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА**

**Секція
ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

Підсекція «СОЦІАЛЬНА РОБОТА»
Підсекція «ПСИХОЛОГІЯ»

22–24 листопада 2023 року

ОДЕСА
ОНУ
2023

УДК 159.92;364,316.4
МЗ4

Редакційна колегія:

Л. М. Дунаєва, д. політ. н., проф., декан ФПСР ОНУ імені І. І. Мечникова;

У. В. Варнава, к. психол. н., доцент кафедри соціальної роботи, заступник декана ФПСР ОНУ імені І. І. Мечникова;

Л. С. Смокова, к. психол. н., доцент кафедри практичної та клінічної психології ОНУ імені І. І. Мечникова;

Н. В. Кантарьова, к. психол. н., доцент кафедри практичної та клінічної психології ФПСР ОНУ імені І. І. Мечникова.

*Рекомендовано до друку вченою радою факультету
психології та соціальної роботи
ОНУ імені І. І. Мечникова.
Протокол № 3 від 01.12.2023 року.*

МЗ4 **Матеріали** 78-ї науковій конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників ОНУ імені І. І. Мечникова. Секція «Факультету психології та соціальної роботи». Підсекції «Психологія», «Соціальна робота», 22–24 листопада 2023 р. – Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2023. – 106 с.

ISBN 978-617-689-497-1

В матеріалах конференції представлено аналіз, дослідження і оцінку найбільш актуальних питань, пов'язаних із сучасними викликами соціальної роботи та психології. Матеріали можуть бути використані для підвищення якості підготовки фахівців з соціальної роботи, психології та вдосконалення педагогічного процесу.

УДК 159.92;364,316.4

ЗМІСТ

Підсекція «ПСИХОЛОГІЯ»	6
Акопян А. Б. ОСОБЛИВОСТІ ТЕРАПЕВТИЧНИХ ЦИКЛІВ У ПСИХОДИНАМІЧНОМУ ПІДХОДІ	6
Амплеєва О. М. ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ЯК ВИД ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГА	9
Базика Є. Л. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ОСВІТНІХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УМОВАХ ВІЙНИ	12
Гудімова А. Х. ВІРТУАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ПРЕДИКТОР ТРАНСФОРМАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ КОРИСТУВАЧІВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ	15
Данілова О. С. СЕНС ЖИТТЯ СКРІЗЬ ПАРАДИГМУ В. Е. ФРАНКЛА	19
Дикіна Л. В. МЕТОД КОМПЛЕКСНОЇ КАЗКОТЕРАПІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ТА КОРЕКЦІЇ ОСОБИСТІСНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ	23
Єлесіна М. О. РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ	27
Кантарьова Н. В. ПСИХОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ РЕАБІЛІТАЦІЇ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ З СИНДРОМОМ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ	30
Кирилішина М. Г. ВПЛИВ ТРАВМАТИЧНОГО ДОСВІДУ НА МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я ДИТИНИ	33

Коваль Г. Ш. ЕМОЦІЙНІ СТАНИ ВІЙСЬКОВИХ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ ..	40
Кременчуцька М. К. ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ У СИТУАЦІЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ПІД ЧАС ВІЙНИ	43
Курова А. В. ОСНОВНІ ЕМПІРИЧНІ ГАРАНТИ СТАНОВЛЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ	46
Піщевська Е. В. ФОРМУВАННЯ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ ЗА УМОВ СОЦІАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗМІН ПЕРІОДУ НОВОГО ЧАСУ	49
Порпуліт О. О. ТЕНДЕНЦІЇ ВПЛИВУ ЦИФРОВОГО СЕРЕДОВИЩА НА МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ І ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ВОЄННИХ РИЗИКІВ І КРИЗОВИХ СТАНІВ СЬОГОДЕННЯ	53
Савінок А. В. АНАЛІЗ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ СМИСЛОЖИТТЄВИХ ОРІЄНТАЦІЙ І БАЗИСНИХ ПЕРЕКОНАНЬ ОСОБИСТОСТІ З ПСИХОЛОГІЧНИМИ НАСЛІДКАМИ СТРЕСУ ВИМУШЕНОГО ПЕРЕСЕЛЕННЯ	56
Чернявська Т. П. МУДРІСТЬ ЯК РИСА ОСОБИСТОСТІ	60
Юнг Н. В. ЗАЛУЧЕНІСТЬ ДО ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНЦІВ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ	63
	67
Підсекція «СОЦІАЛЬНА РОБОТА»	
Амплеєва О. М. ВЕДЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ДОКУМЕНТІВ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ	67

Варнава У. В. ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ШКІЛЬНИЦТВА В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ	70
Войтович О. І. СОЦІАЛЬНІ ПИТАННЯ У СПОГАДАХ М. ТЕТЧЕР Т. БЛЕРА	74
Дунаєва Л. М. ЗВІТ ПРО ВИКОНАННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ ЗА ТЕМОЮ: «ЗБЕРЕЖЕННЯ, ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ» ЗА 2023 РІК	78
Кременчуцька М. К. ЕМОЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У ПОДОЛАННІ СТРЕСОВИХ РЕАКЦІЙ В УМОВАХ ВОЄННИХ ЗАГРОЗ	82
Кулава К. О. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ПРЕВЕНТИВНОЇ РОБОТИ У ГАЛУЗІ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ	85
Піщевська Е. В. СТУДЕНТСЬКА МОЛОДЬ УКРАЇНИ: МЕНТАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ, ІДЕНТИЧНІСТЬ, СПОСІБ ЖИТТЯ	87
Романенко С. В. СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА ТА ВІРТУАЛЬНИЙ ПРОСТІР: ОСОБЛИВОСТІ СПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ	91
Трушевич Г. Б. МІГРАЦІЯ УКРАЇНЦІВ І ЇЇ ВПЛИВ НА СОЦІАЛЬНУ ПОЛІТИКУ ДЕРЖАВИ	94
Хлівнюк Т. П. МОЛОДІЖНА СОЦІАЛЬНА РОБОТА В УМОВАХ ВІЙНИ ...	98

Підсекція «ПСИХОЛОГІЯ»

ОСОБЛИВОСТІ ТЕРАПЕВТИЧНИХ ЦИКЛІВ У ПСИХОДИНАМІЧНОМУ ПІДХОДІ

А. Б. Акопян

к. психол. н., ст. викладач кафедри
диференціальної і спеціальної психології ФПСР
ОНУ імені І. І. Мечникова

Існує безліч психотерапевтичних методів, але всіх їх можна розташувати на континуумі наявності або відсутності терапевтичних відносин між психотерапевтом та клієнтом. Психодинамічний підхід є такий, що передбачає такі відносини. І в залежності від того, як само розвиваються ці відносини, можна виділити певні терапевтичні цикли. Шляхом порівняльного аналізу клієнтських кейсів автора на вибірці 269 суб'єктів, були виявлені наведені нижче психотерапевтичні цикли.

1. **Фаза притирання** (до 5 сесій) – у практиці автора з усіх клієнтів, що прийшли по консультацію або терапію, 153 особи (57 %) склали клієнти, які відвідали 1–4 консультації. З них приблизно половина були на разовій консультації, друга половина відвідали 2–4 сесії. З усіх, по крихтах, зібраних зворотних зв'язків, можна сказати, що навіть такі точкові терапевтичні контакти з клієнтами мають значний *терапевтичний ефект*.

2. **Короткострокова терапія** (5–15 сесій) – з наведеної статистики та аналізу портрета 49 клієнтів, що увійшли до цієї категорії, зрозуміло, хто затримався хоча б на 5 сесій, точно мають терапевтичний запит, і далі питання, чи вийде встановити достатній для роботи *терапевтичний*

альянс і чи достатньо в клієнта *мотивації на терапію*. Зі статистики видно, що частка зриву з терапії тут дуже висока (75 %). За критерій зриву взято максимально об'єктивний показник – як саме клієнт завершив терапію: попередив про завершення або просто зник, взяв безстрокову паузу.

Одне з правил *динамічної терапії* передбачає, що терапію можна завершити будь-якої миті, але клієнт має попередити про це, щоб була можливість обговорити завершення, підбити підсумки і попроситися. Зрозуміло, про це правило терапевт попереджає клієнта на початкових етапах терапії. А ось чи здатний клієнт обговорювати та виконувати терапевтичний контракт, в значній мірі визначає його *психологічну зрілість*. Клієнти, які не здатні до *відкритого завершення* терапії, точно мають такі ж проблеми в інших відносинах, і це, як правило, вказує на дисфункцію у *сепараційному процесі*.

3. Середньострокова терапія (15–40 сесій) – цей цикл слід розглядати як заглиблення короткострокової терапії, в якій продовжує міцніти *терапевтичний альянс* і вже можуть бути закриті більше терапевтичних завдань. Частка *зривів* клієнтів з терапії у цьому циклі майже вдвічі менше, ніж у попередньому (45 %) – це означає, клієнти усвідомлюють цінність терапії (принаймні інтуїтивно).

а. Якщо попередній цикл передбачає лише зняття *тривожної симптоматики* та супровід *гострої кризи*, у цьому циклі вже можна повноцінно прожити *тривалу кризу* та деякі *травматичні блоки*.

б. Якщо попередній цикл дозволяє частково зміцнити завалені *кордони* та відрегулювати *афекти*, тут клієнт може повною мірою опанувати навички саморегуляції (залежно від рівня дисфункції).

с. Крім того, в цьому циклі можна частково прожити *травму прив'язаності*, що в попередньому циклі ніяк неможливо.

d. Однак у цьому циклі досі неможливо опрацювати *особливості характеру*.

4. **Тривала терапія** (40–100 сесій) – клієнт, який рік ходить на регулярну терапію, автоматично стає *тривалим клієнтом*. Тут частка зривів падає втрічі (з 45 % до 15 %) – це означає, що *терапевтичний альянс* із клієнтом в цей момент досягнутий максимальний. Також, на цей момент, досягається значний рівень *усвідомленості* клієнта, що дозволяє йому залишатися в терапії рівно стільки, скільки потрібно. Шляхом порівняльного аналізу портрета 25 клієнтів із цього циклу, з клієнтами з інших циклів, можна стверджувати, що найбільш значні та стійкі результати терапії спостерігаються саме тут. По-перше, лише в цьому циклі терапії можна повноцінно вирішити *сепараційні задачі розвитку*. По-друге, тільки з цього рівня терапії можна опрацювати *особливості характеру*.

5. **«Вічна» терапія** (100+сесій) – за всю історію практики таких клієнтів у автора поки було 8 осіб, 5 з яких досі продовжують терапію. Плюс ще два клієнти на підході до цієї фази. Назва вказує на те, що незрозуміло, коли відбудеться завершення терапевтичних циклів цих клієнтів – таким чином, автор досі продовжує їх дослідження. Головне, що їх об'єднує, сильний аб'юз в анамнезі. Причому аб'юз неявний, спотворений, що знаходиться в рамках соціальної норми, тому його важко усвідомити та інтегрувати. Тим не менш, у цих клієнтів спостерігаються добрі стійкі результати. Звичайно, у кожного терапевта свій аватар клієнта в залежності від *трансферентних характеристик* та *стилю* роботи. І максимально проявляється цей аватар якраз на етапі тривалої терапії.

Висновки. Наведена авторська класифікація дає оновлений практичний погляд на психотерапевтичний процес як такий, та дозволяє фахівцям прогнозувати свою роботу з клієнтами. Точно розуміючи, на якому етапі вони знаходяться в певний момент і чого можна очікувати від їхньої взаємодії.

Література

1. Bowlby J. Attachment and loss: Retrospect and prospect. *American Journal of Orthopsychiatry*, 1982, 52(4), 664–678. <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1982.tb01456.x>
2. Maslow A. H. *Motivation and personality*. (3rd ed.). New York: Harper and Row. 1987. 293 p.

ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ЯК ВИД ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГА

О. М. Амплєва

к. психол. н., доцент, доцент кафедри
соціальної психології ФПСР
ОНУ імені І. І. Мечникова

У професійній діяльності психолога особливе місце займає психологічна експертиза, яка передбачає проведення комплексного психологічного дослідження з метою встановлення об'єктивної інформації про особу, її особистісні особливості, інтелектуальні можливості, психологічний стан та інші параметри.

Психологічна експертиза може здійснюватися у різних галузях, таких як судова психологія, кримінальна психологія, вікова та педагогічна психологія (експертиза в освіті, медико-психологічна та медико-педагогічна експертиза), організаційна психологія та інші [3, с. 25]. Даний вид діяльності завжди проводиться у професійних цілях. Це

може бути вирішення юридичних питань (наприклад, оцінка психічного стану засуджених), підтримка прийняття рішень у сфері управління персоналом (підбір персоналу, оцінка компетентності, визначення потреб в навчанні), медико-психологічна та медико-педагогічна експертиза, психологічна експертиза для перевірки правдивості свідчень тощо [1, с. 76].

Процес психологічної експертизи включає в себе певні етапи. Основними з них є наступні:

1. Постановка завдань експертизи – визначення конкретних запитань, на які має відповісти психолог.

2. Збір інформації – проведення спеціальної психологічної діагностики, анкетування, спостереження, інтерв'ювання та аналіз уже наявної інформації.

3. Аналіз інформації – систематизація та оцінка отриманої інформації, встановлення основних показників психічного стану особи.

4. Підготовка звіту – узагальнення результатів експертизи та підготовка письмового документу з викладом отриманих висновків та рекомендацій.

5. Представлення результатів – психолог має право представляти свої результати на засіданнях суду або перед іншими зацікавленими сторонами.

Практичний психолог, який займається психологічною експертизою, повинен мати не тільки вищу освіту з психології, високий рівень професійної підготовки але й певний досвід роботи у сфері психологічної практики та додаткову спеціалізацію в області експертизи. Важливими якостями спеціаліста в даній сфері діяльності, є об'єктивність, незалежність, висока кваліфікація та дотримання професійної етики. Також, психолог повинен володіти навичками у проведенні розмови з людьми та умінням аналізувати інформацію для прийняття обґрунтованих висновків.

У процесі проведення психологічної експертизи психолог іноді може стикатися з етичними дилемами, особливо якщо його дослідження впливають на життя або репутацію інших осіб. Тому психолог-експерт повинен дотримуватися строгих професійних етичних стандартів та враховувати права і потреби особи в кожній індивідуальній ситуації [2, с. 41].

Як висновок можна зазначити, що психологічна експертиза є особливим видом професійної діяльності психолога, що включає процес оцінки психічного стану особи за допомогою психологічних методів і інструментів. Використовується у різних сферах, в судовій практиці, в роботі зі свідками, потерпілими та підозрюваними, оцінки правдивості зізнань та довірливості, в сфері освіти, для з'ясування психічного стану осіб, в дитячих будинках та інших сферах для оцінки психічного здоров'я і поведінкових особливостей осіб.

Незважаючи на складність професії психолога-експерта, вона є важливою та потрібною у суспільстві. Висока професійна компетентність та етичність таких фахівців є надзвичайно важливою для забезпечення справедливості та об'єктивності в оцінці психологічного стану індивіда.

Література

1. Буняк Н. А. Психологічна експертиза : навч. посіб. Тернопіль : вид-во ТНТУ ім. І. Пулюя, 2017. 150 с.
2. Дерев'янка С. П., Примак Ю. В. Психолого-педагогічна експертиза: навчально-методичні рекомендації. Чернігів. НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2023. 88 с.
3. Коваль О. Гуманітарна експертиза у просторі освіти інформаційного суспільства. *Вісник НТУУ – КПІ. Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2010. Вип. 2. С. 24–28.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ОСВІТНІХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УМОВАХ ВІЙНИ

Є. Л. Базика

к. психол. н., доцент кафедри
соціальної психології ФПСР
ОНУ імені І. І. Мечникова

Воєнні події, котрі продовжують відбуватися в Україні, є перманентним стресом для усіх учасників освітнього процесу. За таких умов суттєво зростає роль психологічної служби в системі освіти щодо забезпечення своєчасної та систематичної психологічної підтримки усіх членів освітнього процесу відповідно до цілей та завдань системи освіти. Вагомого значення набуває забезпечення психологічно комфортного освітнього середовища для всіх учасників та забезпечення якісного освітнього середовища для осіб, які мають психологічну травму, надання компетентностей педагогічним працівникам щодо роботи з такими дітьми з психологічною травмою, забезпечення підтримки викладачів та залучення батьків до освітнього процесу [2; 3; 4].

Україна запустила ще у 2022 році Національну програму психічного здоров'я та психосоціальної підтримки. Як зазначила Перша леді України Олена Зеленська у своєму відеозверненні 23 травня 2022 року: «... Ми створимо власну унікальну програму психологічної допомоги. Це амбітне завдання – перетворити стрес і біль у силу і наснагу, зло – на добро. Хіба це не робить вся Україна вже три місяці? Отож продовжуємо. До перемоги» [4].

Нагальна потреба виникла і у ЗВО, особливо при підготовки здобувачів спеціальності 053 Психологія. Так як наші студенти зараз дуже затребувані – вони, маючи необхідні компетенції, вже можуть надавати необхідну першу психологічну допомогу всім, хто потребує цього, при пси-

хологічних службах ЗВО так, і будучи обізнані в цьому - володіти навичками самопомоги як для себе так і навчаючи студентів інших спеціальностей. Як зазначила О. Зеленська «Із початком агресії російської федерації проти України можемо говорити, що багато звернень щодо психологічної підтримки дітей в умовах війни, надання психологічної допомоги, зокрема екстреної, подолання стресу, переживання втрати, горя, печалі та страждання, психотерапевтичної роботи з дітьми, які втратили батьків, домівку, здоров'я й зазнали ушкоджень, пережили бомбардування, стали біженцями, внутрішньо переміщених осіб» [4].

Саме тому при Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова кафедрою соціальної психології у другому півріччі 2022 / 2023 н. р. було заплановано, а починаючи з 2023–2024 н. р., було впроваджено в навчальний процес, починаючи з другого курсу, дисципліну «Основи першої психологічної допомоги».

Метою курсу є поглиблення знань щодо надання першої психологічної допомоги учасникам освітнього процесу за міжнародними протоколами (стандартами), формуванні у здобувачів вміння комплексного застосування основних методів та технік надання першої психологічної допомоги постраждалим, забезпечення професійної компетентності психолога консультанта у сфері підготовки та кваліфікованого здійснення першої психологічної допомоги. Основними завданнями курсу є: навчання студентів базовим технікам та стратегіям попередження можливого психологічного неблагополуччя та надання психологічної допомоги у кризових ситуаціях в умовах втрати особистісної цілісності; відпрацювання практичних навичок організації: першої психологічної допомоги, застосування експрес-діагностичних та психотерапевтичних методик для осіб, котрі пережили ситуаційно детерміновану екстремальну або кризову ситуацію. До курсу окрім основних тем

включені такі як, особиста відповідальність при наданні першої психологічної допомоги, психологічна підтримка волонтерів що працюють з постраждалими, психологічна допомога внутрішньо переміщеним особам, особливості надання першої психологічної допомоги дітям та самопомога при наданні першої психологічної допомоги [1].

Не тільки для здобувачів вищої освіти запроваджені зміни у навчальних планах – протягом року кафедрою проводяться науково – практичні семінари та кругли столи присвячені формуванню компетенцій у всіх учасників освітнього процесу с приводу першої психологічної допомоги та самопомоги, створення безпечного освітнього середовища, збереженню психологічного здоров'я освітянської спільноти.

Підсумовуючи викладене вище можемо зробити висновок, що опановуючи даний курс наші здобувачі отримують дуже корисні компетенції як для себе так і для майбутньої професійної діяльності.

На жаль вимоги сьогодення дуже вплинули і на діяльність освітніх організацій, війна внесла всюди свої корективи. Саме це і було відображено у даних тезисах. ЗВО намагаються швидко адаптуватися та коректувати увесь освітній процес (змішана форма навчання, навчання у бомбосховищах при провітрених тривогах, блекауті та ін.), навчальні плани, розробляти нові дисципліни для надання якісних освітніх послуг та підготовки сучасних фахівців з психології.

Література

1. Базика Є. Л. Робоча програма навчальної дисципліни «Основи першої психологічної допомоги». Одеса : ОНУ, 2023. 15 с.

2. Зливков В., Лукомська С. Діти війни: теоретико-методичні і практичні аспекти психологічної допомоги:

Навч. пос. Київ-Ніжин : Видавець П. П. Лисенко М. М., 2022. 95 с.

3. Карамушка Л. М. Психічне здоров'я особистості під час війни: як його зберегти та підтримати: Метод. рекомендації. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2022. 52 с.

URL: <https://lib.iitta.gov.ua/730974/> (дата звернення: 10.11.2023 р.)

4. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність: науково-методичний збірник / за загальною ред. С. М. Шкарлета. Київ-Чернівці «Букрек». 2022. 140 с.

ВІРТУАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ПРЕДИКТОР ТРАНСФОРМАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ КОРИСТУВАЧІВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

А. Х. Гудімова

доктор філософії зі спеціальності 053 Психологія, доцент,
доцент кафедри соціальної психології ФПСР
ОНУ імені І. І. Мечникова

Актуальність дослідження обумовлена тим, що специфікою соцмереж є можливість створювати «нову» особистість, що більш вільна та розкута, ніж в реальному житті. Надмірно захопившись підтримкою онлайн-іміджа, підлітки та юнаки можуть вести два окремих життя в реальності та кіберпросторі. З часом вони починають відчувати тиск з точки зору їх віртуального іміджу, представлено-го у вигляді світлин в соціальних мережах.

Невідповідність реального образу до більш популярного віртуального стає серйозним джерелом стресу.

Мета дослідження: виявити психологічні закономірності впливу віртуальної ідентичності на психологічне благополуччя користувачів юнацького віку.

Об'єкт дослідження: феномен віртуальної ідентичності.

Предмет дослідження: властивості особистості, що впливають на трансформацію психологічного благополуччя в контексті боротьби між віртуальною та реальною ідентичністю користувачів.

Взаємодія в інтернеті базується на принципах презентації, організованості та інструментальності, що складає теорію комунікативної дії. Пов'язаність соціальних мереж з теорією І. Гофмана пояснюється тим, що людина презентує на онлайн-платформі свій образ віртуально, при цьому є раціональним спостерігачем власних дій відірваним від світу. Самопрезентація — це те, як ми об'єктивно постаємо перед іншими. Інші сформулюють думку про нас через перцептивну раціональність. Інші сприймаються по черзі через свої зовнішні об'єктивні якості та зовнішній вигляд. «Інші» — це не те саме, що «ми». Теорія Гофмана схиляється до інструменталізму через концепцію «руху», що описана в його книзі «Стратегічна взаємодія» [2]. Стратегічна взаємодія заснована на теорії ігор. Існують «ігрові ситуації», коли людина може впливати на своє власне рішення, знаючи, що інші гравці, ймовірно, намагаються заздалегідь відмовитись від її рішення. Інтернет-ідентичність людей є більш образною, ніж їх справжнє «Я» [4]. Молоді люди прагнуть полегшити своє життя, яке вони сприймають як складне [3]. Це вдосконалення віртуальної самості в соцмережах пов'язане з роботою Гофмана. Наша присутність у соціальних мережах налаштована на аудиторію [1].

Загальну вибірку даного дослідження склали 516 осіб у віці від 15 до 21 року. Дослідження проводилось на базі КЗ «Одеського обласного базового медичного фахового

коледжу», Одеського національного університету імені І. І. Мечникова та інтернет-простору (Google Forms, Survey Monkey). Дослідження проводилося у три етапи з метою більш детального вивчення патернів поведінки користувачів соцмереж та їх впливу на психологічне благополуччя.

В результаті математичної обробки, було встановлено, що юні користувачі хоча й переймаються через кількість «лайків» та «фоловерів», але це не призводить до виражених проявів стресу ($2,57 \pm 1,419$). Підлітки та юнаки проводять свій час в соцмережах як з розважальною метою, так і для того, щоб відчутти себе причетним до спільноти. З цією метою вони формують певний каталог власної ідентичності, що може не відповідати тому, ким вони є у реальному житті. Як непарадоксально, але віртуальна комунікація не позбавляє відчуття самотності, а лише продукує його. Так, в результаті проведеного дослідження було встановлено, що юні користувачі відчують ніби втрату внутрішньої цілісності та невідповідність бажаної та реально існуючої якості спілкування ($7,30 \pm 2,739$ балів). Наявність дифузної самотності пов'язана зі знеособленістю спілкування в мережі, відчуженням від власного «Я». Виникнення дисоційованої самотності зумовлено конфліктами через думку, що суспільство змушує жити за заданими правилами та особистість ігнорується взагалі.

Аналіз впливу соцмереж на емоційний стан користувачів, дозволив виявити, що використання додатків платформ для спілкування порушує відносини, ізолюючи людей в соціальному плані. Юний користувач відсікає свої реальні стосунки з оточенням через соціальні мережі та присвячує себе віртуальним відносинам, що негативно впливає на психологічне благополуччя. Підлітки та юнаки переживають радість від використання соцмереж у зв'язку з забезпеченням свободи в самопрезентації та соціалізації в віртуальному середовищі. Доволі часто юні користувачі

ретушують власні фото настільки, що їх зовнішній вигляд не відповідає реальності. Крім того, юні користувачі створюють нереалістичні сценарії свого повсякденного життя, що відображають у сторіз, що привертає доволі різноманітну аудиторію. Подібний вид комунікації створює ілюзорне враження про причетність до великого соціального товариства, що підвищує самооцінку. Однак, з іншого боку, при оцінці власного кола спілкування та при невідповідності реального та віртуального статусу особистості, спостерігаються прояви зниженого настрою, тривожності та агресії.

Висновок. Молоді люди використовують соцмережі для експериментування або пошуку підтримки за різними аспектами своєї ідентичності. Соцмережі можуть також використовуватися як платформа для заяви про свою на етичну чи культурну ідентичність. Різноманітність послуг, що надають різні соцмережі, у тому числі месенджери, дозволяють підліткам та юнакам досліджувати та формувати свою ідентичність, обираючи, якою інформацією, аспектами себе поділитися, зокрема з якою аудиторією. Перегляд соцмереж може як допомогти зрозуміти, що юнак не є самотнім у своїх переживаннях та проблемах, так і спровокувати відчуття непотрібності, зацькованості внаслідок кібербулінгу та ізолюваності.

Література

1. Cunningham C. M. (Ed.). Social networking and impression management: Self-presentation in the digital age. Rowman and Littlefield Publishing Group, Inc., Lanham, 2013, 336 p.
2. Goffman E. The presentation of self in everyday life. Bantam Doubleday Dell Publishing Group, Inc., New York, 1959.

3. Livingstone S. Taking risky opportunities in youthful content creation: Teenagers' use of social networking sites for intimacy, privacy and self-expression. *New Media Soc.* 2008. No. 10 (3). P. 393-411.

4. Papacharissi, Z. (Ed.). *A Networked Self: Identity, Community, and Culture on Social Network Sites.* Routledge, 2010, 328p.

СЕНС ЖИТТЯ СКРІЗЬ ПАРАДИГМУ В. Е. ФРАНКЛА

О. С. Данілова

к. психол. н., доцент, доцент кафедри практичної
та клінічної психології ФПСР
ОНУ імені І. І. Мечникова

Актуальність дослідження. У переломні епохи, сполучені із глибинними світоглядними кризами, на чолі якої ми зараз перебуваємо, проблема сенсу життя стає особливо гостро. Зміни, що відбуваються в суспільстві, створюють якісно нову соціально-духовну атмосферу, її вирізняють відома суперечливість і боротьба поглядів, активні моральні пошуки, плюралізм думок, усвідомлення людиною змісту власного життя, активного пошуку свого місця й ролі в умовах мінливої дійсності.

Сама постановка людиною питання про сенс життя можлива лише тоді, коли в ньому пробуджується усвідомлення свого «Я», коли він починає замислюватися над проблемою об'єктивної значимості свого існування. Ця проблема одна із самих складних й неоднозначно рішаних. Людина сама визначає своє призначення й сенс життя. Пошук мети життя має у своїй основі думку про цінності людського життя, причому цінності не тільки самої люди-

ни, але й суспільства, та інших людей. Уява про сенс життя у кожної людини своя. Але в цих індивідуальних уявах неминуче присутнє загальне обумовлене цілями й інтересами суспільства, до яких належить людина.

Мета дослідження – розкрити проблему сенсу життя людини скрізь парадигму Віктора Франкла. **Смисл (сенс) життя** – морально-світоглядне уявлення людини, за яким вона зіставляє себе і свої вчинки з найвищими цінностями, ідеалом, виправдовується перед собою та іншими. Формуванню поняття «смысл життя» передують уявлення про цей феномен. Особливо переконливими, психологічно достовірними вони були в системі міфологічного розуміння світу і місця в ньому людини. Правда, про належність цих уявлень до сфери моралі можна стверджувати з певними застереженнями. Адже свідомість була тоді синкретичною, уявлення про смысл життя адресувались людині як членові роду чи племені, а не як індивідуально-неповторній істоті. Виникнення уявлень про смысл життя пов'язане із зародженням самосвідомості, з появою можливості вибору.

У 60-і роки минулого століття розвиненими країнами Європи й Америки прокотилася лавина книг і статей австрійського психотерапевта Віктора Еміля Франкла (1905–1997), що принесли йому всесвітню славу. На це були вагомі причини. В ті часи багато людей потерпали від усвідомлення відсутності смыслу свого життя, його беззмістовності та безглуздості, що В. Франкл назвав «духовним вакуумом» та «екзистенційним вакуумом». В цих психічних розладах, які називають також ноогенними (грец. *noos* – розум і *genos* – рід, походження) неврозами («горе від ума») знайшла один з істотних виявів глобальна криза Духовності – «Смерть Людини» – головна проблема людства в ХХ ст., зумовлена «Смертю Бога» – головною проблемою людства у ХІХ ст. [1, с. 81–82]. Застосування психотерапевтичних методик В. Франкла переконливо довело їх цілковиту при-

датність для допомоги особам, ураженим « Духовним вакуумом», знайти смисл життя, позбутись апатії, спричиненої його відсутністю, сповнитися життєвою наснагою, нахненням до праці, любов'ю, а відтак радістю буття» [1]. Франкл, як психіатор та невролог у книзі «У пошуках сенсу життя» описав свої страждання, як в'язня концтабору під час Другої світової війни. Автором було виявлено що найдовше в концтаборі вижили не ті, хто був фізично сильним, а ті, хто зберіг відчуття контролю на своїм оточенням. Таким чином Франк не лише сам зберіг і зміцнив «впертість Духу», як він називав спроможність не втрачати Духовно-морального єства, людяності порядності за будь-яких обставин, під впливом найжахливіх мук, а й як міг підтримував інших. На основі свого болючого досвіду він викрістулізував ключові положення свого вчення. Він дав своєму вченню дві назви «логотерапія» (грец. Logos - слово, вчення і therapeia) та «екзистенційний аналіз». Теорія логотерапії – це складна система філософських, психологічних і медичних концепцій та парадигма про природу та сутність людини, про чинники й механізми нормального та патологічного розвитку особистості, про психотерапію і психокорекцію особистісних аномалій, насапрепед невротичних. Франкл як творець свого вчення поділив його на три частини: 1. Прагнення особистості до осягнення смислу життя. 2. Смисл життя особистості. 3. Свобода людини. Пошуки життєдайних смислів мають вестись у трьох напрямках: 1) що людина має давати життю; 2) що людина має брати від світу; 3) як індивідуум має ставитися до своєї долі, яку він неспроможний змінити. Цим напрямам відповідають три типи цінностей: 1) цінності творення; 2) цінності переживання; 3) цінності ставлення. Фундаментальні онтологічні характеристики людини, на погляд Франкла дві, які він відділяє це: здатність людини до само-трансценденції та здатність до самоусунення. Перша ви-

ражається в постійному виході людини за межі самого себе, в спрямованості його на щось, що існує поза його. Друга виражається в можливості людини піднятися над собою і над ситуацією, подивитися на себе сбоку.

Таким чином спираючись на парадигму Франкла, сенс життя можна знайти скрізь:

– переживання реальності через автентичну взаємодію з навколишнім середовищем та іншими людьми;

– віддаючи щось світові через творчість і самовираження, а також;

– через зміну нашого ставлення до ситуацій с котри ми ми стикаємося або обставинами, які ми не можемо змінити. И насамперед справа не в тому, що ми очікуємо від життя, а в тому, що життя очікує від нас.

Сьогодні питання про сенс життя людини - це ключова світоглядна проблема. Від її вирішення залежить спрямованість її соціальної діяльності, будучи глибинною основою людської мотивації, найтіснішим образом пов'язане з розумінням специфіки людського існування, його природою й сутністю. Дедуктивна-аналітична парадигма Віктора Франкла за поточним часом українських реалій має рацію у тому, що для нашої Держави та нації життєво необхідним є розвиток в нашої молоді автентичної свободи, екзистенціальної відповідальності, які сукупно утворюють Духовність, здатність знаходити високі смисли життя.

Література

1. Віктор Франкл. Сказати життю ТАК ! Психолог в концтаборі. 2009. 240 с. URL: <http://e-kniga.com.ua>

2. Viktor E. Frankl. Man's Search For Meaning. Ebury Press, Penguin.2021. 240 p.

3. Москалець В. Смысл життя, свобода та відповідальності особистості у вчені Віктора Емілія Франкла. Психологія особистості. 2011. № 1. С. 86–98.

URL:nbuv.gov.ua/UJRN/Po_2011_1_13.

МЕТОД КОМПЛЕКСНОЇ КАЗКОТЕРАПІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ТА КОРЕКЦІЇ ОСОБИСТІСНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ

Л. В. Дикіна

старший викладач кафедри практичної
та клінічної психології ФПСР
ОНУ імені І.І. Мечникова

Казкотерапія - один із наймолодших напрямків практичної психології. Засновником комплексної казкотерапії є Т. Зінкевич-Євстигнеєва, яка визначає казкотерапію як серію методів передачі знань про духовний шлях душі та соціальну реалізацію людини, а також як виховну систему, що відповідає духовній природі особистості.

Казки є однією з форм соціалізації в різному віці. Казки входять у життя людини з раннього віку і залишаються з нею протягом усього життя. З казки починається наше знайомство зі світом стосунків і навколишнім світом загалом. Необхідно розуміти значення поняття «казка», оскільки саме цей термін став основою комплексної казкотерапії. О. В. Волкова стверджує, що термін «казка» вперше з'явився в 17 столітті для позначення виду усної прози, який характеризувався переважно поетичним вимислом. До середини 19 століття казки вважалися розвагою для нижчих класів і дітей.

Нині казка – це:

1. Вид оповідального, в основному прозового фольклору (казкова проза), що включає різножанрові твори, у змісті яких, з погляду носіїв фольклору, відсутня строга достовірність;

2. Жанр літературної розповіді. Літературна казка, або наслідує фольклорну (літературна казка, написана в

народнопоетичному стилі), або створює дидактичний твір. Фольклорна казка історично передре літературній [3].

К. Леві-Стросс називає казку міфом у мініатюрі, де ті самі структури передані в меншому масштабі [4]. Завдяки використанню метафор текст казки не є однозначним та обмеженим певним набором значень. Казкові сюжети сприймаються та інтерпретуються по-різному залежно від людини.

Прямі словесні впливи на особистість малоефективні, більше того, вони відштовхують і роблять людину скутою. Метафора дозволяє розмовляти про внутрішній світ людини опосередковано, через героїв і казкові ситуації, що полегшує роботу і не викликає опору у особистості.

Суть метафори полягає у створенні цілісного сталого образу, зрозумілого і дитині, і дорослому. Саме глибина та точність метафори визначають ефективність казкотерапевтичних прийомів у роботі з дітьми та дорослими. Саме метафора дозволяє встановити зв'язки між образами, що поки що не усвідомлюються особистістю або не приймаються нею.

Завдяки метафорі людині легше співвіднести себе з героєм, відчувати його переживання, проаналізувати ситуацію, переосмислити свої цінності, що сприяє ефективному впливу на процес корекції низького статусу психологічної інтимності. Про це писав А. М. Веракса, говорячи, що, співпереживаючи і ідентифікуючи себе з героєм, людина проживає всі його страждання і труднощі і приходить до розуміння того, що дійсно цінне [5].

Важливою є структура казкотерапевтичного заняття, яка включає:

1. Ритуал «входу» в казку. Цей етап передбачає створення настрою спільну роботу, входження у казку.

2. Повторення. Згадати те, що робили минулого разу і які висновки для себе зробили, який досвід набули, чого навчилися.

3. Розширення. На цьому етапі слід розширити уявлення щодо тематики заняття.

4. Закріплення. Набуття нового досвіду, прояв нових якостей особистості дитини.

5. Інтеграція. Зв'язати новий досвід із реальним життям.

6. Резюмування. Узагальнити набутий досвід і пов'язати його з наявним.

7. Ритуал «виходу» з казки. На цьому етапі закріплюється новий досвід, відбувається підготовка до взаємодії у звичному соціальному середовищі [1].

З метою психолого-педагогічної корекції у казкотерапевтичних заняттях використовуються різноманітні форми роботи з казками, які у своїх роботах розглядала А. Г. Самохвалова: використання казки як метафори; малювання з мотивів казки; обговорення особистісних особливостей персонажів казки; програвання епізодів казки (ігри-драматизації); творча робота з мотивів казки (дописування, переписування, введення в казку нових персонажів, складання реклами казки тощо) [2].

Підсумовуючи, можна сказати, що метод комплексної казкотерапії, незважаючи на свою новизну, вивчається багатьма вченими і вже встиг зарекомендувати себе. Цей метод за допомогою метафори дає можливість гармонійної роботи з особистістю людини на ціннісному рівні, що, безумовно, говорить про актуальність її використання у програмі корекції низького статусу психологічної інтимності у юнацькому віці.

Також різноманітність форм роботи з казкою дає змогу розробити цікаві, захоплюючі заняття, яким не будуть характерні одноманітність та монотонність, та які викличуть у особистості, особливо у дітей та підлітків, цікавість до участі у програмі корекції.

Особливу цінність казкотерапії надає її універсальність: за допомогою казок можна працювати як з дітьми, які живіше і яскравіше сприймають світ через гру і занурення в чари, так і з дорослими, які потребують турботи про свою внутрішню Дитину. Якщо, наприклад, хтось поруч з нами скаже, що якийсь предмет «чарівний», він дійсно зміниться і буде означати для нас щось інше, і ми, можливо, знайдемо в ньому щось нове і несвідомо змінимо своє ставлення до нього. Таким чином, у нас оживе давня, майже забута емоція з тих часів, коли вважалося, що кожен предмет у цьому світі має душу і магичні властивості. Казки транслюють ці емоції, пробуджують у нас дітей, які вірять у дива, а ми ж пам'ятаємо, що діти винахідливіші за дорослих? Часом звертатися за ресурсами до внутрішньої дитини – дуже мудре рішення! Вона може знайти щось нестандартне та здивувати нас. Головне знайти до неї підхід.

Казкотерапія в своїй основі самобутня, архетипова та історична; вона поєднує у собі елементи всіх з терапевтичних підходів і заломлює їх через міфологічну метафору. Казка може допомогти особистості (дитині або дорослому) побачити саму себе, а значить, розвинути свою самосвідомість і дати змогу гармонізувати свій особистісний простір.

Література

1. Шик Л. А. Казкотерапія в роботі з дошкільниками. Харків : ВГ «Основа», 2012. 240 с.
2. Гармаш І. В. Терапія казками. Київ : Шкільний світ, 2018. 112 с.
3. Мамедова Л. В., Вулих Я. В. Казкотерапія як із методів розвитку уяви в дітей віком старшого дошкільного віку // Міжнародний журнал прикладних і фундаментальних досліджень. 2016. № 11. С. 545–547.
4. Леві-Стросс К. Структура міфу. Університетська книга, 2000. 304 с.

5. Веракса А. Н. Про користь чарівної казки: психо-аналітичний підхід // Сучасна дошкільна освіта. Теорія та практика. 2009. №4. С. 36–39.

РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ

М. О. Єлесіна

викладач кафедри соціальної психології ФПРС
ОНУ імені І. І. Мечникова

Як відомо, сучасне суспільство перебуває в стані структурного реформування та невизначеності подальшого розвитку, а стрімкий темп і ритм життя вимагає соціальних та економічних змін, які, в свою чергу, характеризуються потребою в людях, що мають здатність успішно адаптуватися до негативних суспільних явищ, протистояти соціальним загрозам, долати життєві труднощі, мотивувати себе на саморозвиток та самовдосконалення. Саме тому дослідження резильєнтності сьогодні є одним з пріоритетних напрямів, адже більшість науковців підкреслюють важливість та наголошують на необхідності вивчення умов, що підтримують стабільність людини, закликаючи до розвитку таких особистісних якостей і атрибутів, які забезпечують не лише здатність адаптуватися до соціального, економічного та іншого середовища, але й протистояти кризовим явищам, долати складнощі, планувати свою діяльність відповідно до поставлених цілей, досягати успіху, зберігати психічну стабільність та гнучкість.

Необхідно зазначити визначення у зарубіжній літературі терміну «resilience», що демонструє здатність людини долати несприятливі життєві події з вмінням відновлювати

і використовувати всі можливі внутрішні і зовнішні ресурси, можливістю жити в усіх проявах, вміння існувати і розвиватися. У вітчизняній психології поняття «життєстійкість» було запропоновано в 1960-х роках Б. Г. Ананьєвим, який розглядав стійкість з точки зору системного підходу, тобто загальної здатності людини ефективно функціонувати. Життєстійкість залежить від високого рівня життєдіяльності людини та активної, продуктивної фази її життя. Відповідно, можемо визначити, що резильєнтність - це набір рис особистості, які допомагають долати стрес та важкі життєві обставини конструктивним шляхом та можемо виокремити основні складові плекання резильєнтності у сучасної людини. В першу чергу розглядаємо дійсність та реальність, тобто, таку поведінку, що розвиває стійкість і залежить від особистого догляду за собою та задоволенням потреб у фізичних вправах, сні та здоровому харчуванні.

По-друге, підкреслюємо важливість та значущість соціальних зв'язків. Інформація, яку ми сприймаємо як вербально, так і невербально, може нести в собі необхідність зустрічатися і говорити з близькими людьми на важливі особистісні теми, тим самим формувати коло довіри, де комунікація буде сприятливою для людини, надасть можливість почувати себе в безпеці під час спілкування з іншими, що позитивно впливає на її психологічне благополуччя.

Важливою складовою є навичка змінювати свою особисту оцінку відносно того чи іншого явища, слідкувати за своїми думками та помічати, яким чином вони виникають; робити відповідні оцінки ситуацій та чим вони супроводжуються, шукати раціональні та об'єктивні елементи перцепції. Необхідно вирішувати проблеми, а не уникати їх, адже невирішені проблеми тримають в напрузі навіть під час відпочинку, і чим більше ми їх уникаємо, тим більше вони накопичуються і створюють підґрунтя для виникнен-

ня тривоги. Звісно, ми не завжди здатні вирішити все і відразу, але принаймні можемо зробити це крок за кроком, підкреслюючи вже виконані пункти.

Допоміжною здатністю плекання резильєнтності можна також визначити практику уважності до себе та усвідомленості, що допомагає зберегти контроль і сприяє зосередженості на відчуттях у тілі, диханні та думках. Необхідно вказати важливість визначення з особистими цінностями особистості, оскільки саме вони можуть допомогти сформувати вектор, куди слід звертати увагу та думки, котрі можна аналізувати та змінювати, вибрати такий варіант, який буде конструктивним, гнучким і допоможе рухатися у вибраному напрямку.

Отже, резильєнтність є властивістю внутрішніх ресурсів та опор особистості: здатність до емоційної саморегуляції у стресових ситуаціях, ступінь фізичної, психічної та психологічної життєздатності; неодмінно включає психічні пізнавальні процеси уваги і мислення, а не визначається виключно рисами особистості, тому розвинути стійкість до труднощів може кожна особистість.

Література

1. Henderson N. Havens of Resilience // *Educational Leadership*, September. 2013. Vol. 71. № 1. P. 22–27

2. Руденко О. В., Гонтар Ю. В. Структура резилієнсу у контексті розвитку резильєнтності особистості. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. 2022. Том 33 (72) №2, 2022, С. 73–78.
URL:https://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/2_2022/12.pdf

3. Хамініч О. Резильєнтність: життєстійкість, життєздатність або резильєнтність?. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». 2016. № 6, Т. 2. С. 160–165.

ПСИХОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ РЕАБІЛІТАЦІЇ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ З СИНДРОМОМ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ

Н. В. Кантарьова

к. психол. н., доцент кафедри практичної
та клінічної психології ФПСР
ОНУ імені І. І. Мечникова

Проблема емоційного вигорання в наші часи є актуальною як ніколи. Умови пандемії, воєнний стан наклали свій відбиток на представників усіх верств суспільства на довгі роки. Особливо хочеться виокремити медичних працівників, які належать до фахівців допоміжних професій. Останніми роками медичний персонал змушений працювати в умовах екстремального навантаження, що часто призводить до емоційної дезадаптації та вигорання, про що свідчать вітчизняні та західні дослідники.

Термін «burnout» (емоційне вигорання) був введений американським психіатром Х. Дж. Фрейденбергером 1974 року. Цим поняттям він характеризував здорових людей, які у зв'язку з професійною діяльністю перебувають у постійному емоційному напруженні. У 1978 р. К. Масlach та інші дослідники доповнили поняття «burnout», виділивши 3 категорії симптомів: психологічні, фізичні та поведінкові [5, 6].

Останніми роками активно проводяться дослідження емоційного стану медичних працівників. Так, причинами емоційного вигорання в основному є індивідуально-типологічні особливості медпрацівників, а також специфіці професійної діяльності [3].

Більшою мірою схильні до вигорання лікарі, і меншою - медичні працівники середньої та молодшої ланки. Дослідники пов'язують цей факт із великою відповідальні-

стю лікарів, особливо реанімологів і хірургів. Емоційне вигорання у професійній діяльності лікарів має низку особливостей. По-перше, це висока емоційна напруженість (регулярна робота в нічні години, часті чергування), по-друге - високий ступінь юридичної та моральної відповідальності. Тому в них частіше за середній та молодший медичний персонал спостерігається вигорання. Типовими причинами виникнення стресу в реаніматологів є інтенсивність навантаження, різноманітність завдань і складність роботи. У них спостерігається загальне зниження самопочуття, поява тривоги та депресії. Для хірургів характерні високі навантаження, відсутність різноманітності в роботі. Їм характерні загальне зниження самопочуття, поява тривоги й агресії. Для сімейних лікарів також характерні загальне зниження самопочуття, тривога, депресія [1, 2, 3].

В Україні за останні роки створено проекти, додатки, інтернет-ресурси самодопомоги. Ці заходи безумовно допомагають медпрацівникам балансувати свій емоційний стан [4]. Проте все ж відчувається гостра потреба в більш тривалій реабілітації.

Психологічна реабілітація є важливою складовою стратегії перенавчання працівників охорони здоров'я, що виражається у знятті психічного напруження, гуманізації міжособистісних відносин і підвищенні самооцінки. Основними психологічними принципами реабілітації є: якомога більш ранній початок здійснення реабілітаційних заходів, комплексність і системність. Комплексні програми психосоціальної реабілітації медичних працівників мають включати спеціалізовані тренінги, спрямовані на підвищення самооцінки, життєстійкості, розкриття особистісних ресурсів і навчання методам релаксації.

Таким чином, виявляється необхідність в розробці і впровадженні в лікувально-профілактичних організаціях системи діагностики та профілактики емоційного вигоран-

ня, метою якого є зниження вираженості цього синдрому в медичних працівників на індивідуальному, міжособистісному та організаційному рівнях.

Література

1. Олійник П, Чаплик В, Тимченко Є. Професійне вигорання медичних працівників: ознаки, причини, профілактика і лікування. 66 (1).

URL:<https://mspsss.org.ua/index.php/journal/article/view/650>

2. Пилипенко Н. Г., Шестак Н. В. Емпіричне дослідження особливостей емоційного вигорання у медичних працівників. Науковий журнал «Габітус». 2020. Вип. № 16. С. 174–179.

3. Примаченко О. В., Прокопович Є. М., Примаченко С. О. Профілактика та корекція синдрому емоційного вигорання медичних працівників. Науковий журнал «Габітус». Вип. № 24, Т. 1. 2021. С. 124–130.

4. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я: Закон України від 3 грудня 2020 р. № 1053-IX. Відомості Верховної Ради, 2021, № 8, с. 59.

5. Banishing Burnout: Six Strategies for Improving Your Relationship with Work Michael P. Leiter, C. Maslach, 2005. P. 210.

6. Maslach, C., Jackson, S. E. and Leiter, M. (1997), 'Maslach burnout inventory manual' in Zalaquett, C. P. and Wood, R. J. (eds.), Evaluating stress: a book of resources, Scarecrow Press, Lanham, Maryland, pp. 191–218.

ВПЛИВ ТРАВМАТИЧНОГО ДОСВІДУ НА МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я ДИТИНИ

М. Г. Кирилішина

к. психол. н., доцент, доцент кафедри практичної
та клінічної психології ФПСР
ОНУ імені І. І. Мечникова

В сучасному світі травматичний досвід в ранньому віці може залишити нестерпний відбиток на ментальному здоров'ї дитини, впливаючи на її емоційний, соціальний та когнітивний розвиток.

Ментальне здоров'я дитини – це комплексний стан її емоційного, психологічного та соціального благополуччя, який включає в себе розвиток навичок самоідентифікації, управління емоціями, встановлення стосунків та впорання з труднощами. Збереження ментального здоров'я є важливим аспектом всебічного розвитку дитини. Травматичний досвід може мати серйозний вплив на ментальне здоров'я дитини, викликаючи різноманітні емоційні та поведінкові відповіді.

Військовий конфлікт та події з ним пов'язані корінним чином змінили якість взаємодії дитини з соціальним оточенням. Деякі діти почали навчання онлайн, хтось був вимушений покинути країну в пошуках безпеки й зіткнувся з проблемами адаптації в новій країні. Сучасні українські діти останнім часом вимушено стикаються з необхідністю пристосовуватись до нових умов життя і оточуючого середовища, втративши дім, сім'ю та почуття стабільності.

Сім'я є центральним виховним інститутом, який відіграє ключову роль у формуванні особистості дитини. Поняття „фактор соціалізації» в працях соціологів, соціальних психологів та соціальних педагогів визначається як найважливіші умови, що детермінують соціальний розви-

ток особистості [6]. Соціальне оточення дитини, яке окрім сім'ї, складається з дитячого колективу, товаришів, педагогів, дорослих, з якими дитина безпосередньо спілкується, також відіграє важливу роль в розвитку дитини, адже в ньому проходить соціальне життя дитини, її становлення і діяльність.

Психологічні характеристики сім'ї включають в себе такі поняття, як:

- Сімейний клімат – це загальна атмосфера в сім'ї, яка визначається відносинами між членами сім'ї.
- Сімейні цінності – це уявлення про те, що є важливим і цінним в житті сім'ї.
- Сімейні традиції – це звички і ритуали, які передаються з покоління в покоління.

Сімейні конфлікти можуть створювати нестабільне емоційне середовище для дитини. Постійні сперечі та непорозуміння можуть викликати стрес та тривогу, що впливає на емоційний стан дитини та її віру в безпеку.

Втрата близької людини, будь то через смерть члена родини або втрата дружби, може призвести до глибокого горя та важких емоційних переживань. Дитина може відчувати втрату стабільності та безпеки.

Діти, які стають свідками або жертвами насильства, можуть переживати найбільш тяжкі форми травматичного досвіду. Це може викликати посттравматичний стрес та серйозні порушення емоційної стійкості.

Розлучення батьків може бути особливо важливим чинником травматичного досвіду для дітей. Це ставить під сумнів стійкість сімейного середовища та може порушити віру в стабільність та безпеку.

Травмування в ранньому віці може залишити невиліковний слід на емоційному стані дитини, суттєво впливати на соціальні відносини та групову участь дитини, роблячи її більш чутливою до страхів та перешкод у взаємодії з

оточуючими. Важливо враховувати, що дитячий організм та розумова система можуть бути вкрай вразливими у віці, коли формується основний фундамент особистості.

Травматичний досвід може впливати на неврологічний розвиток мозку дитини, особливо на зони, що відповідають за контроль емоцій та стресові реакції. Це може призводити до порушень у веденні соціальних відносин та здатності регулювати власні емоції. Діти, які були свідками або жертвами насильства, можуть виявляти агресивну поведінку, або навпаки, ставати відкритими для домінування та впливу інших.

Травматичні ситуації можуть впливати на формування самовизначення та ставлення до себе, діти можуть мати труднощі в установленні та підтримці стосунків з іншими, що впливає на формування соціальних відносин дитини, зокрема на можливість встановлення довірливих зв'язків та участь у групових діяльностях. Травматичний досвід може викликати в дитини великий ступінь недовіри до інших людей та світу навколо, може призвести до зниженої самооцінки та відчуття неприйнятності.

Самооцінка дитини в значній мірі залежність від того, наскільки дружна і згуртована у неї сім'я. Діти з заниженою самооцінкою частіше виростають в неповних або неблагополучних сім'ях. В сім'ях із здоровим психологічним кліматом у ставленні між батьками та дітьми виростають діти з адекватною самооцінкою [5]. Діти, можуть відчувати страх перед відхиленням та відчуженням, дитина може відчувати, що не заслугоує на дружбу або участь у групових активностях, що може призвести до соціальної ізоляції, уникає взаємодії з іншими дітьми, щоб уникнути можливо-го відхилення.

Діти, які пережили травматичний досвід, можуть виявляти труднощі у вираженні своїх емоцій та думок. Це

може ускладнювати взаєморозуміння та налагодження ефективної комунікації з однолітками.

Значущий вплив травматичного досвіду на ментальне здоров'я дитини також проявляється в навчальній діяльності. Травматичний досвід може викликати стресову реакцію, що впливає на роботу нейронних мереж у мозку, що в ранньому віці може суттєво впливати на когнітивні функції, може призводити до зниження концентрації уваги, порушень пам'яті та інших когнітивних функцій. Емоційні розлади, такі як тривога чи депресія, можуть відволікати увагу дитини від навчання та впливати на її загальний стан.

Діти, які пережили травматичні ситуації можуть мати складнощі із вирішенням проблем, втрату інтересу до навчання, відчувати труднощі у навчальних процесах через страхи та тривожність, що може призводити до відставання у навчанні та відмови від соціальної участі.

Травматичний досвід може призводити до затримок у розвитку мовлення та комунікації. Дитина може виявляти труднощі в вираженні своїх думок та ідей.

Важливо враховувати ці аспекти при розробці стратегій підтримки та відновлення, щоб забезпечити успішне навчання та розвиток дітей, які пережили травматичні події.

Травматичні події, такі як насильство, природні катастрофи, втрата близької людини, можуть викликати в дітей сильний стрес, порушуючи природні механізми адаптації. Є вірогідність того, що неврологічні та психологічні фактори в наслідок травми можуть спрацювати, сприяючи виникненню ПТСР.

Симптоматика ПТСР у дітей може включати повторювані відновлювальні спогади, нічні кошмари, гіперактивність, важкості у встановленні взаємин та зниження інтересу до раніше улюблених занять. Дитина може проявляти роздратованість, страх, апатію та ізолюваність. Посттрав-

матичний стресовий розлад може викликати депресію, тривожність та інші психічні проблеми. Він може впливати на когнітивні функції, такі як увага та пам'ять, ускладнюючи навчання та розвиток.

Якість життя дитини під впливом ПТСР може страждати через обмеження соціальної участі, погіршення стосунків з ровесниками та дорослими, а також втрату інтересу до активностей, які раніше приносили радість. Посттравматичний стресовий розлад у дітей є серйозним психічним порушенням, що може суттєво впливати на розвиток та якість життя.

Невчасна підтримка та лікування можуть призвести до тривалих наслідків. Травматичний досвід може залишити глибокий слід на ментальному здоров'ї дитини, впливаючи на її емоційний, соціальний та навчальний розвиток. Розуміння цього впливу є важливим для розробки ефективних стратегій запобігання та лікування, спрямованих на забезпечення повноцінного розвитку дитини та її подальшому благополуччі.

Для запобігання негативним наслідкам травматичного досвіду у дітей, важливо вчасно виявляти та лікувати його наслідки. Важливо розуміти, що ефективні стратегії підтримки та взаємодії можуть значущим чином поліпшити прогноз для дітей, які пережили травматичні події.

Безумовна любов, розуміння та професійна допомога можуть вирішально впливати на відновлення емоційної стійкості та розвиток здорової особистості у дитини. Забезпечення доступу до психологічної підтримки може допомогти дитині у вирішенні емоційних труднощів, подоланні страхів, тривоги, покращенні концентрації та розвитку навичок взаємодії в групі. Розуміння цих впливів є ключем до вчасної підтримки та відновлення дитячого емоційного благополуччя.

Забезпечення підтримки від батьків, родини, друзів та професіоналів, включення батьків у процес підтримки, залучення до навчання ефективним методам спілкування, навичкам у переборенні труднощів є дієвим методом допомоги дітям.

Створення безпечного та підтримуючого навчального середовища, яке враховує особливі потреби дітей, може допомогти зменшити стрес та стимулювати активну участь дітей у навчальних процесах. Розуміння індивідуальних потреб та створення індивідуальних програм, розробка індивідуальних навчальних планів, що враховують можливі труднощі та потреби дитини у відновленні навчальних досягнень може полегшити навчання. Підготовка вчителів та педагогів до роботи з дітьми, які пережили травматичний досвід, забезпечить створення сприятливого навчального середовища.

Створення позитивного соціального середовища, проведення соціальних програм та подій для зміцнення соціальних навичок, створення нових дружб та підтримки соціальної інтеграції сприяє соціальному розвитку та благополуччю дитини. Доступ до фізичних та творчих занять, здорове харчування, режим праці та відпочинку сприяють здоровому розвитку та відновленню психофізичного стану дитини.

Система соціальної підтримки, доступ до сервісів з психологічної підтримки та психологічного консультування можуть виявитися ключовими факторами у реабілітації та підтримці психічного здоров'я дитини. Психологічна підтримка, психотерапія, та ефективні методи лікування можуть визначити поліпшення стану дитини з ПТСР.

У подоланні травматичного досвіду, емоційних труднощів та відновленні емоційної стійкості важливо врахувати індивідуальні потреби кожної дитини та забезпечувати підтримку її оточення. Проведення групових сесій та

спільнот, для покращення взаємодії з однолітками, це можливість ділитися досвідом та встановлювати підтримуючі стосунки. Розробка механізмів швидкого реагування на кризові ситуації та наданні ефективної підтримки допомагають впоратись дитині з впливом травмуючих факторів.

Забезпечення ментального здоров'я дитини та створення підтримуючого навколишнього середовища, де дитина може розкривати свій потенціал, справлятися з життєвими викликами вимагає спільних зусиль родини, школи та громади. Інтегрована система підтримки та поєднання стратегій допомоги створюють ефективну систему професійного втручання, яка сприяє психофізичному відновленню та успішному розвитку дитини.

Література

1. Зливков В., Лукомська С., Євдокимова Н., Ліпінська С. Діти і війна: монографія. Київ-Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2023. 221 с.

2. Психологічна підтримка та допомога дітям, які пережили травматичні події. Навчально-методичний посібник / Автори-упоряд.: Н. Вааранен-Валконен, Н. Заварова, за заг. ред. О. Калашник. К. : 2022. 100 с.

3. Психологічна допомога дитині у психотравмуючій ситуації. Методичний посібник. / Уклад. : Г. Б. Растроста. Суми. НВВ КЗ СОППО: 2018. 64 с.

4. Травматичний стрес у дітей та підлітків. / Діти in UA – Режим доступу: <https://dity.in.ua/statti/psikhologiya-malyukiv-ta-batkiv/travmatichniy-stres-u-ditey-ta-pidlitkiv>

5. Електронний ресурс: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://core.ac.uk/download/pdf/84594199.pdf.

6. Соціальна психологія. 2016.
<http://psih.pp.ua/faktori-sotsializatsiyi-pedagogika.html>.

ЕМОЦІЙНІ СТАНИ ВІЙСЬКОВИХ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Г. Ш. Коваль

к. психол. н., доцент, доцент кафедри
диференціальної і спеціальної психології, ФПСР
ОНУ імені І. І. Мечникова

Емоції та емоційні стани належать до неодмінних аспектів людського життя, супроводжуючи його діяльність та впливаючи на механізм і динаміку психічних процесів. Психологічна наука вивчає емоції з огляду на різноманітні підходи, включаючи детерміністські, когнітивні, функціональні, диференційовані та еклектичні. Більшість дослідників визначають емоції як біологічно обґрунтовані психологічні стани, що виникають внаслідок нейрофізіологічних змін. Багато психологів-науковців досліджували базові емоції, створюючи різні підходи та теорії: В. Вундт, У. Джеймс, П. Екман, К. Ізард та інші [2, 4, 5]. Дослідники пропонували різну кількість та класифікації емоцій. Однією з найвідоміших є класифікація К. Ізарда, який виділив 11 фундаментальних емоцій: задоволення, здивування, огірок, гнів, зневага, горе, сором, провина, страх, збентеження, інтерес (хвилювання) [3].

Емоції включають три складові рівні: фізіологічний, суб'єктивний та експресивний [1]. Емоційна реакція та емоційний стан відрізняються за тривалістю.

Емоційні стани є психофізіологічним наслідком емоцій. Як об'єкт дослідження, вони є індивідуальними, багатомірними, змінюваними і часто несвідомими. Емоційні стани пов'язані з інстинктами, потребами, мотивами і відображають ставлення людини до інших людей, подій та явищ у вигляді тимчасових переживань. Основні форми емоційних станів включають настрій, афективний стан, стрес, дистрес, фрустрацію. Однією з найбільш сучасних

моделей емоцій є EQuator. Модель пропонує чотири базові класи емоційних станів: страх, гнів, смуток, радість.

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю вивчення емоційних станів з урахуванням специфіки екстремальних умов діяльності, що характерні для військового стану в Україні.

Метою є дослідити особливості емоційних станів.

Методи дослідження включають аналіз наукових джерел, психолого-діагностичні методи з використанням психодіагностичних методик та математичну статистику.

Дослідження емоційних станів та індивідуально-психологічних рис військових у екстремальних умовах показали наявність загального тенденційно-оптимістичного стану у більшості респондентів. Також виявлено, що опитувані військовослужбовці зберігають помірний рівень тривожності та гармонійний емоційний стан.

При дослідженні індивідуально-психологічних рис військових також були виявлені деякі типологічні особливості. Найбільш поширеними типами інстинктів учасників дослідження були лібертофільний, змішаний, дігнітофільний та дослідницький типи, які характеризуються зосередженістю на змінах, спрямованістю на збереження свободи, гідності та честі. Найменший прояв мав егофільний тип інстинкту, який характеризуються низькою адаптивністю, консерватизмом та підозрілістю.

Була встановлена залежність між наявністю освіти та емоційним фоном: з вищою військовою освітою спостерігався більш гірший фон емоцій у порівнянні з військовослужбовцями без відповідної освіти. Також військові з вищою освітою мали трохи вищий рівень тривожності порівняно з військовими без відповідної освіти.

Сімейний статус також впливав на емоційний фон опитуваних військовослужбовців. Одружені військові мали більш позитивний фон емоційного настрою, у той час як неодружені

проявляли більш песимістичні емоційні типи. Ситуативна тривожність була однаковою для обох груп, але особистісна тривожність була більш вираженою у неодружених.

Залежності між шкалами методик показали, що менша ситуативна тривожність сприяє більш позитивному емоційному стану, в той час як напруженість та конституційна тривога свідчать про нижчий рівень оптимістичних емоцій. Також збільшення ситуативної тривожності призводить до збільшення особистісної тривожності.

Отримані результати є практично цінними, оскільки дозволяють виявляти вплив емоційних станів на поведінку військових та розробляти і здійснювати необхідні корекційні заходи. У зв'язку з цим подальші дослідження з даної проблематики повинні бути лонгітюдними та проводитися з урахуванням соціальних трансформацій сучасної України.

Література

1. Карпенко О. С. Настрій як психологічна категорія. *Психологічний часопис*. 2014. Вип. 4, Т. 4. С. 75–86.
2. Примостка А. О. Аналіз теорій емоцій та їх використання для побудови математичних моделей емоційного стану людини. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Психологія». № 5, 2017. С. 129–146.
3. Cicchetti, D. Reflections on Carroll Izard's Contributions: Influences on Diverse Scientific Disciplines and Personal Recollections. *Emotion Review*. 2015-04. Vol. 7, iss. 2. P. 104–109.
4. Wundt W. *Outlines of psychology* (С.Н. Judd, Trans.). NY: G. E. Stechert, 1897. 368 p.
5. James W. What is an emotion? *Mind*. 1884. vol. os-IX (34). P. 188–205.

ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ У СИТУАЦІЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

М. К. Кременчуцька

к. психол. н., професор, професор кафедри
диференціальної і спеціальної психології ФПСР
ОНУ імені І. І. Мечникова

Умови війни створюють винятково складний контекст для прийняття рішень, особливо через психологічний стрес та невизначеність, що їх супроводжує. Особистість в цих умовах виявляється на випробуванні, а психологічні особливості можуть суттєво впливати на процес та результати прийняття рішень.

Тему прийняття рішень в умовах невизначеності досліджували Д. Канеман, Г. Саймон, А. Тверської, А. Дамазіо, Д. Гоулман, Л. Ф. Баррет та інші.

Один із засновників поведінкової економіки Д. Канеман займався дослідженням рішень та вирішенням проблем у ситуаціях невизначеності. У співавторстві з Амосом Тверским, вони розробили концепцію «процесів прийняття рішень» та визначення помилок у розумінні ймовірностей [5].

Дуже важливим напрямком є дослідження емоційного впливу на прийняття рішень. Воно спрямоване на дослідження того, як емоції можуть впливати на наше сприйняття ризиків та прийняття рішень у невизначених ситуаціях.

А. Дамазіо досліджує роль емоцій у процесах розумової функції в прийнятті рішень. Д. Гоулман, роль емоційних інсайтів у високорівневих когнітивних процесах та рішеннях [3, 4].

Л. Ф. Барретт спеціалізується на дослідженні взаємозв'язку між емоціями та рішеннями, зокрема на ролі тіла та фізичних відчуттів у формуванні емоцій та впливу на прийняття рішень [6]. Вітчизний психолог Г. Гура вивчає

толерантність до невизначеності як чинник ухвалення рішень та стресової адаптації керівників бізнесу [2]. В. Артемов та І. Сінгаєвська емпірично визначали особливості процесів прийняття рішень в умовах службового ризику та подолання негативних наслідків ризику недосягнення цілі [1].

Ці психологи та багато інших внесли значний внесок у розуміння того, як ми приймаємо рішення в умовах невизначеності та що стоїть за нашими різними стратегіями та поведінкою у подібних ситуаціях. Але вони не досліджували специфіки та особливостей прийняття рішень особистістю у ситуації невизначеності, якою є війна в Україні.

Військовий конфлікт створює непередбачувані та стресові умови, які можуть впливати на процеси прийняття рішень. Дослідження в цій області допомагає розуміти, як стрес та невизначеність впливають на розуміння ситуації та прийняття рішень.

По-перше, стрес та тривога, які супроводжують ситуації війни, можуть викликати емоційну реакцію, яка впливає на раціональне мислення. Особистість може стати схильною до перебільшення ризиків, або, навпаки, до паралізу внаслідок страху перед можливими небезпеками. Важливо розуміти та контролювати власні емоції для об'єктивного аналізу ситуації та прийняття обґрунтованих рішень.

Додатково, військовий конфлікт може викликати появу моральних дилем та конфліктів на внутрішньоособистісному рівні. Вибір між власними цілями та загальнолюдськими цінностями може стати особливо трудним завданням. Важливо мати міцний моральний компас і віддавати перевагу рішенням, які відповідають власним переконанням і водночас дозволяють зберегти гідність та людяність.

В ситуаціях війни особистість може також зазнати значних викликів у зв'язку з нестабільністю та несподіванками. Необхідність адаптації до швидких змін і невизначе-

ності може вимагати від особистості великої гнучкості та вміння швидко перебудовувати стратегії.

Розуміння психологічних аспектів прийняття рішень може сприяти розробці ефективних програм психологічної підтримки та реабілітації для тих, хто переживає стрес внаслідок воєнного конфлікту. Дослідження можуть вказати на ефективні методи навчання та тренування для поліпшення навичок прийняття рішень в умовах невизначеності.

В цілому, психологічні дослідження прийняття рішень в ситуації невизначеності під час війни в Україні можуть слугувати інструментом для покращення якості життя та безпеки громадян, а також для оптимізації стратегій управління в умовах конфлікту. Незважаючи на всі труднощі та психологічні виклики, прийняття рішень особистістю в умовах війни може виявитися вирішальним для власного виживання та виживання спільноти.

Література

1. Артемов В. Ю., Сингаївська І. В. Особливості процесів прийняття рішень в умовах невизначеності. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2022. № 1(65). С. 149–163.
2. Гура Г. Н. Толерантність до невизначеності як чинник ухвалення рішень та стресової адаптації керівників бізнесу. *Науковий вісник ХДУ Серія Психологічні науки*. 2023. № 2. С. 39–49.
3. António R. Damásio. *The Strange Order of Things: Life, Feeling, and the Making of Cultures*. Pantheon. 2018. 198 p.
4. Daniel Goleman. *Focus: The Hidden Driver of Excellence*. Harper. 2013. 389 p.
5. Daniel Kahneman. *Thinking, Fast and Slow*. Farrar, Straus and Giroux. 2011. 345 p.
6. Lisa Feldman Barrett. *How Emotions Are Made: The Secret Life of the Brain*. Houghton Mifflin Harcourt. 2017. 268 p.

ОСНОВНІ ЕМПІРИЧНІ ГАРАНТИ СТАНОВЛЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

А. В. Курова

к. психол. н., доцент кафедри соціальної психології ФПСР
ОНУ імені І. І. Мечникова

Актуальність дослідження визначається тим, що сьогодні, під час мужнього протистояння загарбницькій експансії росії, українській народ постійно стикається з об'єктивною або суб'єктивною невизначеністю, і питання психологічного здоров'я нації набуває особливої значущості. Адже, у свідомості українців відбуваються потужні трансформації, пов'язані з формуванням громадянськості, національного мислення та національної ідентичності. Українська психологічна наука активно розробляє та впроваджує у практику інноваційні підходи та технології підтримки психологічного здоров'я громадян у складних життєвих ситуаціях, щоб встигати за запитами сьогодення. Тому питання щодо змістового наповнення базових конструктів психологічного здоров'я в умовах невизначеності є затребуваним і стоїть на порядку денному перед сучасними українськими науковцями.

В українській сучасній науці напрямок психології здоров'я в умовах невизначеності є доволі новим, актуальним і лише починає активно розвиватися. Багато досліджень присвячено вивченню: домінуючих емоційних та особистісних станів психологічно здорової людини (С. Д. Максименко [4]); взаємозв'язку психологічного здоров'я та суб'єктивного благополуччя (А. В. Курова [3]); виявленню комунікативних, морально-етичних та духовних чинників формування психологічного здоров'я особистості (М. П. Тимофієва [5]), психологічного здоров'я як основи

соціальної активності (І. Я. Коцан [2], Г. В. Ложкін [2], М. І. Мушкевич [2]), психологічного здоров'я як критерію внутрішньої свободи (О. В. Завгородня [1]) та ін.

Основний науковий пошук даного дослідження був спрямований на емпіричне встановлення статистично значущих зв'язків між базовими конструктами психологічного здоров'я молоді в умовах невизначеності, як-от: локусом контролю, самоактуалізацією, ціннісними орієнтаціями, креативністю, активністю, орієнтацією у часі.

В результаті проведеного дослідження [3] було встановлено, що респонденти віком від 18 до 22 років до основних конструктів психологічного здоров'я в умовах невизначеності відносять: самореалізацію (60,2 %), активність (24,3 %), цінності (23,2 %), відповідальність (14,1 %), ставлення до часу (8,4 %), креативність (7,7 %).

Молоді люди віком від 23 до 28 років позначили такі конструкти психологічного здоров'я в умовах невизначеності: самореалізацію (75,7 %), цінності (62,0 %), активність (37,8 %), креативність (26,1 %), відповідальність (18,9 %), ставлення до часу (16,6 %).

Молоді люди віком від 29 до 36 років до основних конструктів психологічного здоров'я в умовах невизначеності віднесли перш за все ознаки цінності (100 %), потім активність (26,6 %), далі самореалізацію (22,5 %), відповідальність (18,8 %), ставлення до часу (11,3 %), креативність (9,7 %).

Проведений аналіз, дозволив встановити наявність і напрямки зв'язків між конструктами, які складають психологічне здоров'я в умовах невизначеності, а саме: локусом контролю, самоактуалізацією, ціннісними орієнтаціями, креативністю, активністю, часовою орієнтацією.

Перспективи подальших досліджень будуть полягати в поглибленні вивчення особливостей психологічного здоров'я молоді з різними типами поведінки в ситуації неви-

значеності у вибірках, які професійно визначилися та перебувають на етапі професійного навчання.

Література

1. Завгородня О. В. Проблема психологічного здоров'я. Теоретичні та прикладні аспекти. *Психологія і суспільство*. 2007. № 3. С. 124–137.

2. Коцан І. Я., Ложкін Г. В., Мушкевич М. І. Психологія здоров'я людини. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2009. 316 с.

3. Курова А. В. Психологічне благополуччя як емпіричний гарант психологічного здоров'я молоді в умовах невизначеності. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2022. № 4, Том 33 (72). С. 31–36.

4. Максименко С. Д. Переживання як психологічний механізм саморозвитку особистості. *Педагогічний процес: теорія і практика*: зб. наук. праць 2005. Вип. 3. С. 343–361.

5. Тимофієва М. П. Проблема комунікативних, морально-етичних чинників збереження психічного здоров'я молоді. *Актуальні проблеми психології: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія* / За ред. С. Д. Максименка. 2008. Том X. Вип. 7. С. 498–509.

ФОРМУВАННЯ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ ЗА УМОВ СОЦІАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗМІН ПЕРІОДУ НОВОГО ЧАСУ

Е. В. Піщевська

к. і. н., доцент, доцент кафедри практичної та
клінічної психології ФПСР
ОНУ імені І. І. Мечникова

Кожній історичній епосі відповідає особливий спосіб виробництва матеріальних благ, у кожній діє основний соціологічний закон: спосіб виробництва зрештою визначає здоров'я населення. У кожній є свої особливі уявлення про світ і про місце в світі, визначаються вчинки і поведінка людей. У кожному формується психологічна матриця.

Вивчення психологічної матриці, менталітету історичних епох продовжує залишатися актуальним протягом тривалого часу, є статтею наукового та соціального інтересу, однією з фундаментальних в історії, соціології, антропології, психології. Сьогодні в кожній країні існують різні критерії вивчення цієї концепції та різні методи його дослідження, що формується на черзі, принаймні, за останні двісті років. Дослідниками розроблено основи теорії ментальності як реально існуючого феномена та об'єкта пізнання, виявлено особливості генези категорії ментальності. Давно зроблен висновок про те, що способи пізнання навколишнього світу, апарат мислення, сфера емоцій та афектів, реакції та імпульси діяльності, по суті, однорідні у будь якому людському гуртожитку.

Ментальні зміни ведуть до суттєвих проривів в історії людства, а трансформації соціальних систем багато в чому ґрунтуються на змінах мислення. Зміна ментальних моделей відбувається еволюційно чи революційно. В наступний час активізувалися дослідження, присвячені окре-

ним аспектам ментальних змін, у тому числі формування західноєвропейської ментальності за умов соціально-психологічних змін періоду Нового часу.

Класичними працями з дослідження ментальних змін є роботи французької школи «Аннали» М. Блок, Л. Февр, Ж. Ле Гофф, ін., а також праці Л. Леві-Брюля та Е. Дюркгейму. психологічних змін періоду Нового часу. Класичними працями з дослідження ментальних змін є роботи французької школи «Аннали» М. Блок, Л. Февр, Ж. Ле Гофф, ін., а також праці Л. Леві-Брюля та Е. Дюркгейму. Тематика ментального світу та його корінних змін розглядається у роботах Шохова А. С., Мешкова В. М., Яковенко І. Г. та інших. Іщенко І. В. досліджує важливу роль «ментального конструкту» в умовах нестабільності. Роль деяких аспектів, зокрема аксіологічних, у загальних змінах ментального простору зачіпає у роботі Юшкевич Ю. С.

Великий інтерес становлять дослідження Р. Мандру. У роботі «Франція раннього Нового часу, 1500–1640: Есе з історичної психології» розкриваються причини, специфіка, умови «ментальних революцій». Р. Мандру досліджував важливу проблему: як протягом XVII в. відбувся перехід французької королівської юстиції від старанного переслідування чаклунів як свідомих посібників диявола до раціоналістичної кваліфікації феноменів чаклунства та одержимості або як проявів психічних захворювань, або просто як шахрайства, розглядаючи її як «ментальну революцію».

Р. Мандру реконструює ментальні зміни у Франції епохи Нового часу за трьома вимірами – людським, соціальним середовищем та видами діяльності. Базова ментальна стратегія (*demarche mentale essentielle*) людей раннього Нового часу – звернення за допомогою до всемогутнього божества, в руках якого перебуває доля всіх людей та ре-

чей. Вона дозволяла просити у Бога або в якогось посередника ті блага – «благословення», яких людина не могла домогтися сама. Нездатні опанувати і досягнути світ, люди зверталися до його творця з ще більшою запопадливістю, ніж раніше.

Р. Мандру вказує, що кожен соціальний клас, професійна та релігійна група були носіями свого характерного ментального кругозору. Він робить висновок: епохи раннього Нового часу властива надзвичайна ментальна різnorodність, що виникла внаслідок інтелектуальної та релігійної кризи XVI ст. Ментальні зміни виявилися в Новий час у вигляді інтелектуального оновлення, коли ченці, а разом з ними всі священнослужителі як група перестали бути носіями найпроробленішого і найбагатшого світогляду з часів античності. Формування нового ментального кругозору було невіддільне від соціально-економічних та політичних змін (від потоку золота та срібла з Америки до розквіту абсолютизму).

Р. Мандру підкреслює, що існує діалектичний взаємозв'язок між структурами з повільною еволюцією (звичай) та кон'юнктурами, тобто. видами психологічного клімату, в яких виявлялися кризи, зріли великі проблеми, що виражали еволюцію ментальностей великої протяжності. Область ментальних кон'юктур, згідно з Р. Мандром, – це область авангарду, найбільш сприйнятливої до оновлень частини суспільства, особливо людей справи, інтелектуалів, ремісників. Французькі протестанти, бунтівники, які прагнули очищеної та дієвої віри були також носіями нового способу відчувати і практикувати християнство. Ментальні кон'юнктури схожі на економічне, вони різняться за тривалістю.

Очевидно, що при визначенні ментального клімату слід звертатися і до матеріальної кон'юнктури: голоду чи хорошого врожаю, нестачі грошей або їх достатку, епідемії

або відносного санітарного порядку. «Ментальна» революція закріпила себе у правовому полі – виданням едикту уряду Людовіка XIV у 1682 році, який, по суті, оголошував, що відомство не є злочином. Як вказував Р. Мандру, цей закон був досить коротким, але ці правові зміни свідчили про глибоку кризу свідомості та тріумф нового способу мислення .

Ментальні зміни проявляються у Новий час у вигляді інтелектуального оновлення, закріплюють себе у правовому полі. Ментальні зміни проявляються у мисленні, почуттях, цінностях. Формування нового ментального кругозору у Новий час невіддільне від соціально-економічних та політичних змін.

Література

1. Башкеєва О. М. Особливості генези категорії «ментальність» (історико-філософський аналіз) [Текст] : дис. ... канд. філос. наук. : 09.00.05 : захищена 07.10.11 : затв. 19.01.12 / Башкеєва Олена Миколаївна. – Дніпропетровськ, 2011. 209 с.

2. Дінцельбахер П. Історія європейської ментальності / П. Дінцельбахер. Львів : Літопис, 2004. 224 с.

ТЕНДЕНЦІЇ ВПЛИВУ ЦИФРОВОГО СЕРЕДОВИЩА НА МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ І ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ВОЄННИХ РИЗИКІВ І КРИЗОВИХ СТАНІВ СЬОГОДЕННЯ

О. О. Порпуліт

к. філол. н., доцент кафедри соціальної психології ФПСР
ОНУ імені І.І.Мечникова

Глобалізаційні виклики, політичне й соціально-економічне становище сучасної України зумовлюють переосмислення ролі віртуальних агентів соціалізації, соціального середовища, сім'ї, оточення у житті наймолодшого покоління українських громадян. Означені чинники доводять актуальність дослідження.

Метою проведеного дослідження було отримати інформацію щодо вектору взаємодії дітей з цифровим / родинним середовищем на тлі активних воєнних дій в Україні; визначити фактори сприятливості / несприятливості впливу цифрового / родинного середовища на емоційно-психологічний стан дітей.

Дослідницька робота виконувалася на базі Одеських загальноосвітніх шкіл I–III ступенів і охопила 220 респондентів: 130 учнів (58 молодших школярів і 72 підлітки), їхні батьки (40 батьків молодших школярів, 35 батьків підлітків), 15 педагогів (4 педагоги молодшої школи, 11 педагогів основної школи). Дослідження здійснювалося протягом травня – жовтня 2023 р.

Розподіл відповідей респондентів свідчить, що найменш контрольованою сферою життя є інтернет-активність. Додамо, якщо психологічна підтримка майже однозначно трактується як позитивне явище, акцентують учасники міжнародного проекту «Health behaviour school-aged children» (HBSC), то батьківський контроль має свої як позитивні, так і негативні сторони [1, с. 32]. Привертає увагу

той факт, що відмовилися від контролю мережевої активності через довіру до дитини, всього 9,3 % (5 батьків від 54 опитаних). З іншого боку, 57,1 % (від загальної кількості 28 осіб) батьків серед тих, хто надали відповідь, що здійснюють контроль «постійно» і «часто», згадали, що так само стикаються з конфліктними ситуаціями час від часу, коли безпосередньо перевіряють гаджети дитини. Про виникнення конфліктної ситуації з проводу прагнення батьків проконтролювати активність / взаємодію дитини з цифровим середовищем заявили 26 батьків: 10 серед тих, хто дав відповіді «рідко» / «ніколи» і 16 батьків серед тих, хто дав відповіді «постійно» / «часто». Обговорюючи ситуації виникнення конфліктної ситуації, ми модерували відповіді респондентів у бік окреслення конкретних дій, до яких вдаються вони і діти, з'ясовували прийоми, якими послуговуються батьки, аби припинити конфлікт, не порушуючи етичні правила і норми поведінки: проєкція майбутньої ситуації з протилежним рішенням, прийом «взяття вини на себе», прийом «підміна мотиву», прийом «наївне здивування», прийом «партнерський пошук спільного рішення» тощо.

Результати дослідження демонструють загалом позитивну тенденцію в організації атмосфери взаємопорозуміння й підтримки в родині дітей молодшого шкільного віку і підлітків, відповідальне ставлення батьків до оцінки можливості / неможливості здійснювати батьківській контроль щодо перебування / взаємодій дитини з мережевим середовищем. Факторами успішності впливу віртуальних агентів соціалізації на дітей молодшого шкільного віку і підлітків в умовах зростання напруженості й відчуження особистості, засилля інформаційного простору величезним обсягом агресивного контенту, домінування опосередкованих соціальними мережами контактів і взаємодій тощо на сьогодні має стати створення необхідних передумов для

розвитку внутрішньої і зовнішньої активності дитини; надання кожній дитині можливості самоствердитися в найбільш значущих для неї сферах життєдіяльності, які максимально розкривають її індивідуальні якості та здібності; введення стилю взаємовідносин, що забезпечує повагу до особистості кожної дитини. Дослідження підсвітило той момент, що значно менше проблем, спровокованих взаємодією дитини з цифровим середовищем, виникало до початку воєнного вторгнення країни-агресора на території України: 67 % батьків зазначили, що діти активно відвідували позакласні гуртки, мали змогу спілкуватися наживо, мали можливість обговорювати теми, пов'язані з мирним життям і спільними інтересами.

Пошук шляхів, способів та засобів максимально повного розкриття особистості кожної дитини, виявлення та розвитку її індивідуальності через мережеве середовище в умовах воєнної агресії стане предметом наших подальших досліджень.

Література

1. Соціальна обумовленість та показники здоров'я підлітків та молоді: за результатами соціологічного дослідження в межах міжнародного проекту «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді». Київ: Поліграфічний центр «Фоліант», 2019. 127 с.

АНАЛІЗ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ СМИСЛОЖИТТЄВИХ ОРІЄНТАЦІЙ І БАЗИСНИХ ПЕРЕКОНАНЬ ОСОБИСТОСТІ З ПСИХОЛОГІЧНИМИ НАСЛІД- КАМИ СТРЕСУ ВИМУШЕНОГО ПЕРЕСЕЛЕННЯ

А. В. Савінок

аспірант кафедри практичної
та клінічної психології, ФПСР
ОНУ імені І. І. Мечникова

У сучасному світі глобальні соціокультурні зміни, політичні потрясіння та економічні кризи змушують людей стикатися з важкими ситуаціями, такими як вимушене переселення. Цей процес, що часто супроводжується стресом і невизначеністю, має глибокий вплив на психологічне благополуччя особистості. Однак, наскільки успішно людина справляється з такими викликами, може залежати від її смисложиттєвих орієнтацій і базисних переконань.

Зміни, що відбулися за останні десятиліття у внутрішній і зовнішній політиці України, надали підвищеної актуальності проблемі міграції. На відміну від добровільної зміни місця проживання з метою поліпшення умов життя, вимушена міграція в період з 2014 до 2023 рр. здебільшого зумовлена військовими діями. Відсутність позитивної мотивації до переміщення та фізична неможливість залишатися на батьківщині, психологічний стрес, а також труднощі адаптації на новому місці формують особливий досвід вимушених переселенців, який виходить за межі буденного.

З огляду на викладене вище, у практичній психології виникає важлива потреба в наданні допомоги та підтримки мігрантам, а в теоретичному аспекті постає завдання вивчення їхнього психологічного стану та ресурсів для подолання важкої життєвої ситуації.

Вимушене переселення можна розглядати як важко-вирішувану життєву ситуацію, коли перед людиною постає завдання подолання надскладних обставин, і від неї вимагається мобілізація ресурсів, що перебувають на межі або навіть перевищують адаптивні можливості.

Процес адаптації вимушених переселенців тісно пов'язаний із базовими цінностями особистості, що є безперервним маяком, який скеровує особистість у її прагненнях і рішеннях [1].

Поняття базових цінностей стосується універсальних людських потреб (біологічних потреб, потреб узгодженої соціальної взаємодії та потреб групового життя) як усвідомлених цілей. Цінності можуть включати в себе такі аспекти, як справедливість, свобода, сім'я, кар'єра, духовний розвиток та інші. Основним змістовним аспектом, який відрізняє цінності одна від одної, є тип мотивації, в якій вони відображаються. Тому окремі цінності можна згрупувати в набори цінностей (типи мотивації), які мають спільну мету. Шварц (1992) згрупував індивідуальні цінності в десять різних базових типів людської мотивації, які він розумів як основні блоки цінностей (всього було виділено 10 блоків цінностей - типів мотивації). Вони визначають спрямованість як конкретних дій людини, так і всієї її життєдіяльності [4].

Проблема сенсу життя в останні десятиліття становить значний інтерес для вчених багатьох напрямів. Ця тема знайшла відображення у працях таких вітчизняних психологів як: А. Г. Асмолов, Б. С. Братусь, Ф. Є. Василюк, Л. С. Виготський, Б. В. Зейгарник, Д. О. Леонт'єв, В. О. Ядов та ін. У зарубіжній психології при вивченні цієї проблеми можна спиратися на персоналістичні теорії Ж. Лакруа, П. Ландберга, П. Рікера, В. Штерна. Лакруа, П. Ландберга, П. Рікера, В. Штерна і гуманістичний напрям, представлений працями А. Маслоу, К. Роджерса,

Д. Ройса, А. Пауелла, Ф. Фенікса. Екзистенціальні теорії закладені в працях Д. Б'юдженталь, С. Мадді, В. Франкла.

У зазначених вище працях саме смисл виявляється тією інстанцією, що підпорядковує всі інші життєві прояви особистості й управляє ними. З'являючись у юнацькому віці, смисл життя як особливе психологічне утворення зумовлює свідомі уявлення особистості про майбутнє, визначає джерело активності та ступінь ефективності діяльності. Ті чи інші смислові утворення лежать в основі відновлення і збереження людини як особистості, індивіда й індивідуальності.

Переконання, своєю чергою, являють собою когнітивні структури, що формуються на основі попереднього досвіду, виховання та взаємодії із соціокультурним середовищем.

М. А. Падун зазначає, що термін "basic beliefs" (базисні переконання) або "basic assumptions" (базисні припущення), який використовується в англійських наукових роботах, не має аналога у вітчизняній психології, хоча й має точки перетину з такими поняттями, як «установка» (у трактуванні школи Д. Н. Узнадзе) і «соціальна установка» або «аттитюд» (Ф. Знанецький, В. Томас та ін.). М. А. Падун пропонує таке визначення переконань, яке більш точно відображає суть феномена базисних переконань: «переконання - це ієрархічно організовані когнітивно-емоційні імпліцитні уявлення індивіда, крізь призму яких сприймаються події навколишнього світу і відповідно до яких формується поведінка» [3, с.106].

Базисні переконання починають формуватися наприкінці дитячого – початку переддошкільного віку (тобто на довербальних стадіях онтогенезу) у процесі спілкування дитини зі значущими дорослими.

Виділяють ситуаційні (тобто ті, що стосуються певної життєвої ситуації) і базисні (що стосуються себе і

світу загалом) переконання. В них ефективно сконцентрований досвід переживання певних емоційних станів. Базисні переконання також характеризуються тим, чи іншим ступенем гнучкості, абстрагованості та глобальності.

Переконання людини виступають як своєрідний внутрішній засобу структурування досвіду, моделювання психічних станів і формування поведінки. Вони відносно постійні протягом усього життя, проте можуть бути переструктуровані під впливом психічної травми [2].

На сучасному етапі накоплена велика кількість експериментальних досліджень і результатів психотерапевтичної практики, які надають обґрунтування розглядати базові уявлення як когнітивні будови, в основі яких створюється уявлення суспільства, обумовлюється сутність мислення, організуються досвід і дії. Відповідно до головних потреб особистості Епштейн виокремив 4 базові переконання, або схеми, що утворюють імпліцитну індивідуальну концепцію дійсності: 1) позиція про доброзичливість навколишнього суспільства; 2) позиція про правильність суспільства, що знаходиться навколо; 3) позиція в тому, що людям, які знаходяться навколо, можливо вірити; 4) позиція у своїй важливості. Подібним чином, концепція базових поглядів особистості, що містить глибокі поняття про доброзичливість-ворожості суспільства, що оточує, і важливість свого "Я", вважається невираженою світоглядною концепцією (базисною філософією) суб'єкта, що гарантує успішну адаптацію особистості в суспільній сфері.

Таким чином, дослідження взаємозв'язку смисложитевих орієнтацій і базисних переконань у вимушених переселенців в умовах воєнних дій має важливе значення для розуміння психологічних аспектів їхньої адаптації, розроблення ефективних програм підтримки та формування

глибшого уявлення про вплив воєнного конфлікту на смисл життя особистості.

Література

1. Борисюк А. С. Особистість в умовах кризи: соціально-психологічний вимір: монографія. Чернівці: Технодрук, 2018. 180 с.
2. Гуляєва А. С. Психологічні особливості системи переконань у вимушених переселенців. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. Херсон: Гельветика, 2018. Вип. 2. Т.1. С. 30–35.
3. Падун М. Розвиток поняття когнітивних схем і переконань у філософії та психології [Електронний ресурс]. Режим доступу: traumatherapy.com.ua/.../psihicheskaya-travma-i-bazisnye-kognitivn.
4. Schwartz, S. H., Cieciuch, J., Vecchione, M., Davidov, E., Fischer, R., Beierlein, C., et al. (2012). Refining the theory of basic individual values. *J. Pers. Soc. Psychol.* 103, 663–688. doi: 10.1037/a0029393

МУДРІСТЬ ЯК РИСА ОСОБИСТОСТІ

Т. П. Чернявська

д. психол. н., професор, професор кафедри
диференціальної і спеціальної психології, ФПСР
ОНУ імені І. І. Мечникова

Тема «Мудрість як риса особистості» є дуже актуальною, оскільки сучасне суспільство стикається з низкою складних викликів та проблем, які потребують не лише технічних рішень, а й глибокого розуміння людської природи та взаємин. У світі, де глобалізація та технології зводять нас до єдиної спільноти, важливо вміти будувати якісні

міжособистісні стосунки. Мудрість сприяє емпатії, терпимості та повазі до різноманітності, що важливо для успішної взаємодії у багатонаціональному та багатокультурному суспільстві.

Розгляд мудрості як особистісної риси надає можливість глибокого дослідження людської натури, її впливу різні сфери життя і її розвитку як у індивідуальному, і у колективному вимірі.

Дослідження проблеми мудрості у психології є відносно новою областю, і кілька психологів зробили внесок у цей напрямок досліджень (P. Baltes і J. Smith; L. Barrett і P. Salovey; M. Л. Смульсон, Р. Стернберг) [2; 3; 4].

Одним з найвідоміших дослідників у галузі практичного інтелекту та мудрості є Р. Стернберг, який розробив триархічну теорію інтелекту, куди входить поняття практичної мудрості. Р. Стернберг визначає мудрість як здатність приймати рішення, які сприяють суспільному добробуту і включають баланс між інтересами особистості і суспільства [2].

Складність сучасного життя вимагає від людей вміння приймати обдумані та глибокі рішення. Мудрість як риса особистості допомагає відрізнити важливе від другорядного, аналізувати наслідки своїх дій та приймати рішення, що сприяють добробуту не тільки індивіда, а й суспільства загалом. Вітчизняна психологиня М. Л. Смульсон досліджує проблему інтелекту та мудрості. Вона стверджує, що одним із неочевидних аспектів професійної успішності є мудрість, яка включає глибинне розуміння, здатність застосовувати знання на практиці, розвиток критичного мислення, а також моральні та етичні аспекти. М. Л. Смульсон також вважає, що мудрість – це найвищий рівень компетенції, тобто особливої здатності розпізнавати схожі елементи між новими і попередньо розв'язаними задачами [1].

Сучасне життя наповнене стресами та викликами. Мудрість дозволяє людині краще розуміти свої емоції, ефективно справлятися зі стресом та зберігати психологічну рівновагу. Це особливо важливо в умовах високого темпу життя та постійних змін. Іншим дослідником, який зробив внесок у вивчення проблеми мудрості, є P. Baltes, який зі своїм колегою J. Smith, розробив модель мудрості, що включає різні аспекти, такі як знання життєвих цілей, управління стресом та емоціями та розуміння контексту [3].

Інтерес до вивчення феномену мудрості у психології продовжує зростати, і нові дослідники продовжують робити свій внесок у цей напрямок, розширюючи наші знання про природу та розвиток мудрості.

У висновках можна сказати, що до актуальних аспектів дослідження проблеми мудрості як особистісної риси можна віднести такі як: прийняття рішень, управління стресом та емоціями, міжособистісні відносини.

Феномен мудрості може також бути актуальним у контексті освіти та виховання. Розвиток мудрості учнів, студентів може сприяти формуванню цінностей, розвитку критичного мислення та прийняттю етичних рішень.

Мудрість є також ключовим елементом розвитку суспільства. Люди, які мають мудрість, здатні приймати відповідальність за свої дії, прагнути справедливості та стало-го розвитку, що впливає на суспільні процеси.

Тому важливими сферами вивчення мудрості як особистісної риси, які ми плануємо надалі дослідити – це освіта та розвиток суспільства.

Література

1. Смульсон М. Л. Психологія розвитку інтелекту: монографія. К. : Нора-друк, 2003. 298 с.
2. Стернберг Р. Дж. и др. Практический интеллект. 2002. 272 с. URL: <https://cutt.ly/mKR9WrZ>.

3. Baltes, P. B. & Smith, J. (2008). The fascination of wisdom: It's nature, ontogeny, and function. *Perspectives on Psychological Science*, 3, P. 56-64.

4. Barrett, L. F., & Salovey, P. (Eds.). *The wisdom in feeling: Psychological processes in emotional intelligence*. New York. The Guilford Press. 2002. 444 p.

ЗАЛУЧЕНІСТЬ ДО ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНЦІВ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Н. В. Юнг

к. психол. н., доцент, доцент кафедри практичної
і клінічної психології ФПСП
ОНУ імені І. І. Мечникова

В сучасних умовах під час війни соціальна робота та психологія стає все більш необхідною для суспільства. Діяльність соціальних працівників набуває все більшої громадянської значущості. Зараз коли в нашій країні йде війна українські волонтери, соціальні робітники, психологи допомагають нашій славі армії, нашому народу. Вони збирають гроші для допомоги ЗСУ, допомагають людям, які постраждали від обстрілів рашистів, які втратили близьких людей, свої будинки. Надають їм житло, забезпечують одягом та їжею. Допомагають влаштуватися на новому місці, знайти роботу.

Волонтерська діяльність - найефективніша форма роботи соціальних робітників, джерело усвідомлення загальнолюдських норм та цінностей, особистісно - професійних якостей, високого рівня моральної культури, вміння орієнтуватися самостійно в нестандартних різноманітних ситуаціях і здатності вирішувати самостійно різні завдання. Розглядаючи європейський досвід, волонтерська діяльність

не тільки підтримує, допомагає, стимулює студентів до реалізації соціальних програм, до розробки соціальних проєктів, але й створює можливості для самореалізації особистості, сприяє соціалізації її шляхом включення в життя суспільства.

Великий внесок у становлення теорії волонтерства, аналіз досліджень і публікацій теоретичних та методологічних засадив зроблено українськими вченими (О. Безпалько, Н. Заверіко, І. Зверева, Г. Лактіонова); організацію волонтерської діяльності в вищих навчальних закладах (З. Бондаренко, В. Країнова, Т. Лях); роль волонтерства в професійному становленні соціальних працівників (О. Караман, Н. Ларіонова, О. Песоцька, С. Харченко); вивченні концептуальної основи педагогічно-професійної підготовки освітніх кадрів (А. Алексюк, В. Сагарда, А. Капська, М. Фірсов, Є. Холостова); мотиваційні фактори участі у волонтерській діяльності (Н. Трубникова, Н. Черепанова); проблеми волонтерства (О. Безпалько, Р. Войнова, А. Капська, Н. Комарова, С. Толстоухова).

Велика кількість потерпілих, жертв, та біженців серед українців, внаслідок російсько-української війни, потребувала невідкладної допомоги. Ця діяльність відрізняється від діяльності, яка відбувається у мирний час, це вже є спосіб відстоювання незалежності держави. Адже подальшого поневолення, смертельна небезпека окупації спонукала діяти негайно. Для українців волонтерська допомога стала способом виявлення своєї відданості та підтримки ЗСУ та народу, якій потребує невідкладної допомоги, під час повномасштабної війни.

Волонтерська діяльність набула різноманітні форми під час війни і по-різному сприяла патріотичному опору російським окупантам. Багато волонтерів приєдналися до допомоги ЗСУ, нашим славним українським військовим, на-

даючи підтримку у зборі грошей на зброю, на транспорт, на засобі зв'язку, на спеціальне спорядження.

Важливу роль волонтери відіграли у поширенні інформації про повномасштабну війну в Україні. У лобістських і інформаційних зусиллях, спрямованих обізнаності іноземців про хід визвольної війни, про російську агресію. Волонтери беруть участь у організації культурних заходів, сприяючих зміцненню національної єдності і гордості. Це розвиває у українців почуття національної ідентичності, солідарності.

Волонтери як за кордоном, так і у середині країни беруть участь у зборі пожертв та коштів для підтримки як ЗСУ, військового захисту, так і внутрішньо переміщеним особам. Гуманітарні організації надають допомогу біженцям, постраждалим від повномасштабної війни. Ця допомога включає надання житла, їжі, одягу, медичне обслуговування.

Під час повномасштабної війни патріотизм, відчуття власної гідності та співчуття (альтруїзм) є основними мотивами залучення у волонтерство. Допомогати постраждалим співгромадянам та своїй країні спонукає почуття патріотизму, сильної національної ідентичності.

Література

1. Вайнілович Н. А. Чинники формування мотивації людини до здійснення волонтерської діяльності. Науковий журнал «Вісник Національного технічного університету України». 2012. Вип. № 2. С. 53-59.

2. Климов Е. А. Психологія професійного самовизначення: навч. посібник / Е. А. Климов. М. : Академія, 2007. 301 с.

3. Лук'янова Н. Л. Волонтерський рух в Україні – ефективний засіб реалізації державних програм у соціальній роботі з населенням. Науковий журнал «Соціальна ро-

бота в Україні: теорія і практика». 2009. Вип. № 2. С. 92–95.

4. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу і держави: національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця та ін – К.: НВЦ НБУВ, 2009. 687 с.

5. Технологія волонтерської роботи у сучасних умовах / за ред. проф. А. І. Капській. К., 2001. С. 31–32.

Підсекція «СОЦІАЛЬНА РОБОТА»

ВЕДЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ДОКУМЕНТІВ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

О. М. Амплєва

к. психол. н., доцент кафедри соціальної роботи ФПСР
ОНУ імені І. І. Мечникова

Актуальність дослідження визначається тим, що ведення професійних документів в соціальній сфері є важливим аспектом роботи працівників цієї галузі. Якісне ведення документів забезпечує ефективність і своєчасність надання послуг, а також є необхідним для контролю, аналізу та планування роботи.

Основні види документів, що ведуться в соціальній сфері, включають в себе наступні.

1) Індивідуальні справи клієнтів, як основну форму документування, що зберігає інформацію про кожного клієнта окремо. Ці справи містять особисті дані клієнта, історію та результати роботи з ним, а також іншу важливу інформацію, яка дає змогу адекватно надавати послуги.

2) Звіти і протоколи – це документи, що створюються для фіксування та опису робіт, виконаних працівником в процесі надання послуги або взаємодії з клієнтом. Звіти можуть бути денними, щотижневими або місячними і містити інформацію про кількість проведених сесій, результати взаємодії з клієнтами, аналіз проблем та рекомендації.

3) Плани роботи та плани інтервенцій, як документи, що визначають конкретні кроки та заходи, які будуть зроб-

лені для досягнення поставленої мети. Вони містять детальний опис послуги, яка буде надана клієнту, розподіл відповідальності між членами команди та строк виконання.

4) Листування – це письмове спілкування з клієнтами, іншими працівниками та організаціями, що є важливою частиною професійної документації. Листування може включати листи, електронні повідомлення, запити на інформацію, доповіді та інші форми комунікації.

5) Документація законодавчої бази, адже в соціальній сфері діють певні нормативні документи, виконання яких є обов'язковим. Документація, пов'язана з ними, забезпечує відповідність практики роботи з законодавчою базою та може включати копії законів, довідки та інші матеріали.

Так, до основних документів нормативно-правової бази соціальної сфери можна віднести закони та інші законодавчі акти. В першу чергу це Конституція України, як основний закон, що визначає права і свободи громадян України, зокрема в сфері соціального захисту. Закон України «Про соціальний захист ветеранів військової служби і служби в органах внутрішніх справ» встановлює права та гарантії соціального захисту ветеранів. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» визначає основні принципи та механізми функціонування системи соціального страхування. Закон України «Про соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» регулює механізми надання допомоги даним категоріям населення. Закон України «Про охорону праці» встановлює правила організації та здійснення охорони праці на робочому місці. Закон України «Про працю» встановлює основні принципи та норми трудового права, забезпечує соціальний захист працівників. Закон України «Про соціальні послуги» визначає види та порядок надання соціальних послуг населенню. Закон України «Про соціальний захист інвалідів в Україні» встановлює ме-

ханізми соціального захисту та підтримки інвалідів. Закон України «Про державну соціальну допомогу особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» визначає права та гарантії соціального захисту постраждалим внаслідок даної катастрофи. Закон України «Про організацію та проведення соціального страхування військовослужбовців та членів їх сімей» регулює механізми соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей. Соціальний працівник користується в своїй роботі вищезазначеними законами та іншими специфічними нормативно-правовими актами.

Таким чином, слід враховувати, що ведення професійних документів в соціальній сфері повинно відповідати вимогам конфіденційності, точності, доступності та систематичності. Соціальні працівники повинні мати необхідні знання та навички щодо створення, зберігання та використання документів, а також бути обізнаними з вимогами законодавства в цій сфері.

Література

1. Державна уніфікована система документації. Основні положення: ДСТУ 3843-99.
2. Діловодство і документація : навч.-метод. посібник / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України» ; уклад. П.О. Добродумов. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ». 2016. 209 с.
3. Порядок використання електронних довірчих послуг в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, підприємствах, установах та організаціях державної форми власності: затверджен. постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2018 р. № 749 (Порядок).

4. Про внесення змін до Інструкції щодо порядку оформлення і ведення особових справ отримувачів усіх видів соціальної допомоги: Наказ Мінсоцполітики України від 17.07.2019 № 1106 (Форма типового документа. Декларація. Запит. Журнал. Реєстр тощо).

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ШКІЛЬНИЦТВА В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

У. В. Варнава

к. психол. н., доцент, доцент кафедри
соціальної роботи ФПСР
ОНУ імені І. І. Мечникова

Актуальність теми охоплює ряд критичних аспектів, які вимагають уваги та ретельного аналізу сучасної науки стосовно проблеми супроводу дітей, який містить найголовнішу проблему сучасності – війни.

Закономірно, що військовий стан призвів до зростання тривожності, страху та невизначеності серед учнів, їх батьків та вчителів. Таке середовище може негативно вплинути на здатність учнів зосереджуватися на навчанні та на загальну шкільну атмосферу. Військові дії та їхні наслідки можуть спричинити різні емоційні реакції, включаючи страх, гнів, печаль та відчуття втрати. Це вимагає особливої уваги до емоційного благополуччя учнів, а також надання необхідної психологічної підтримки.

Військовий стан може примусити школи адаптувати або змінити свої навчальні програми, методи навчання та повсякденні рутини. Це може включати зміни в розкладі, використання дистанційного навчання та інші адаптації, необхідні для забезпечення безперервності освітнього про-

цесу. З іншого боку, обставини війни актуалізують необхідність у посиленні психологічної підтримки учнів, включаючи кризове консультування, групову терапію та інші форми психологічної допомоги.

Роль соціально-психологічної підтримки дітей у шкільному середовищі набуває особливої актуальності та важливості в умовах військового конфлікту. У цей період діти зіштовхуються з рядом унікальних викликів, які можуть серйозно вплинути на їх психологічний стан та розвиток. Одним з ключових аспектів соціально-психологічної підтримки є стабілізація емоційного стану дітей. Війна може спричинити почуття тривоги, страху та нестабільності. Тому школи повинні забезпечувати безпечне та сприятливе середовище, де діти можуть відчувати себе захищеними.

Підтримка спрямована на розвиток психологічної адаптації та резилієнтності дітей [2], допомагаючи їм справлятися з травматичними подіями та стресами. Важливим є навчання дітей методам стресостійкості та емоційного саморегулювання.

Школи повинні сприяти соціальній інтеграції та культурі взаємодопомоги. Особлива увага приділяється інклюзивній освіті та інтеграції дітей, які пережили військові конфлікти або були переміщені зі своїх домівок. [1]

Важливою складовою є підготовка вчителів та шкільного персоналу для роботи в умовах війни, забезпечуючи їм навички кризового консультування та психологічної підтримки дітей. Ефективна соціально-психологічна підтримка також включає залучення батьків та місцевих спільнот у процес надання підтримки дітям, створюючи синергію між школою та домашнім середовищем.

Закономірно те, що сучасна система освіти вимагає і адаптації навчальних програм та методик до потреб дітей, які переживають військові конфлікти, це є ключовим фактором для забезпечення їхнього освітнього розвитку. [2]

Цей факт містить також і проблему підготовки педагогічних кадрів для якісно-іншої педагогічної діяльності, соціально-психологічного супроводу. Всіх фахівці шкіл повинні мати глибоке розуміння того, як війна впливає на психічний стан та поведінку дітей. Це включає знання про симптоми посттравматичного стресового розладу, тривожності, депресії та інших пов'язаних психологічних проблем.

Варто припустити, що корисними у соціально-психологічній підтримці учнів в умовах навчання під час війни може стити знання пед.колективу про методи кризового втручання та психологічної першої допомоги для надання тимчасової підтримки у випадках екстремального стресу та емоційної напруги. Педагоги мають розробляти гнучкі та адаптивні стратегії навчання, які враховують змінені умови та потреби учнів, що переживають війну. Важливість навчання педагогів ефективним методам соціально-емоційного навчання, що включає розвиток емпатії, навичок спілкування, розуміння емоцій та розвитку відносин.

Також, варто врахувати, що педагоги також повинні вчитися і методам самопомоги та стратегіям управління власним стресом та емоціями, що є необхідним для збереження власного психологічного благополуччя. Розвиток власної резильєнтності допоможе як особистісно так і професійно. З цією метою, вважаю за необхідне розвиток навичок співпраці з психологами, соціальними працівниками та іншими фахівцями різних закладів освіти для розробки комплексних планів підтримки дітей, залучення фахівців різних галузей підтримки освіти та обмін досвідом.

Таким чином, професійна підготовка педагогів у контексті надання соціально-психологічної підтримки дітям у умовах війни є необхідністю, що вимагає комплексного підходу та спеціалізованих знань і навичок. Це дозволить не тільки ефективно реагувати на негайні психологічні потреби дітей, але й забезпечити довгострокову підтримку та

сприяти їх загальному психологічному розвитку та благополуччю.

Варто підсумувати важливість соціально-психологічної підтримки в школах у воєнний час. Військовий стан впливає на всі аспекти шкільного життя, вимагаючи комплексного та чутливого підходу до соціально-психологічного супроводу як учнів, так і педагогічного складу, адміністрації. Важливо вживати відповідних заходів для забезпечення безпеки, стабільності та підтримки, щоб мінімізувати негативний вплив військових умов на освітній процес та психологічний добробут учасників освітнього процесу.

Література

1. Варнава У. В., Івах І. Вплив насилля на формування особистості дитини. Збірник матеріалів II міжнародної наук. – практ. інтернет-конф. «Тенденції та перспективи розвитку психології та соціальної роботи в сучасному суспільстві», м. Одеса, ОНУ імені І.І.Мечникова, 19–22 листопада 2021 р. / Редкол.: Л. М. Дунаєва, О. І. Кононенко, Л. С. Смокова, У. В. Варнава. - Одеса: ОНУ, 2021. С. 267–270.

2. Overchuk V., Smokova L., Varnava Y. at ed. (2023) PTSD: Modern Approach to Diagnostics, Therapy, Psychotherapy and Rehabilitation. // Journal of Pharmaceutical Negative Results. Eur. Chem. Bull. 2023,12(5), P. 3040-3054. ISSN 2063-5346 http://www.jidmr.com/journal/wp-content/uploads/2023/06/43-D23_2164_Rendra_Chriestedy_Prasetya_Indonesia.pdf

СОЦІАЛЬНІ ПИТАННЯ У СПОГАДАХ М. ТЕТЧЕР І Т. БЛЕРА

О. І. Войтович

к. політ. н., доцент кафедри соціальної роботи ФПСР
ОНУ імені І. І. Мечникова

Актуальність проблеми визначається важливим значенням соціального аспекту розвитку країн, нагальністю такої сфери діяльності, як соціальна робота та унікальним значенням мемуарів у дослідженні соціальних проблем.

Політичні погляди М. Тетчер почали формуватись у роки, коли вона студенткою вступила в Асоціацію консервативної партії Оксфордського університету [4, р. 42]. Післявоєнна дійсність та Лейбористська партія примусили консерваторів включити до свого передвиборчого маніфесту питання державного соціального страхування і створення єдиної Державної служби охорони здоров'я» [4, р. 44]. Тетчер вкрай негативно ставилась до колективізму, який, на її думку, „формував та спотворював британське суспільство» і безроздільно панував у країні до „зими незадоволення» 1979 р. [4, р. 46]. Вона захоплювалась працями Ф.-А. Хайєка, зокрема «Шляхом до рабства». Під її впливом у неї сформувався «образ держави» близький консерваторам – це «обмежений у повноваженнях уряд під владою закону» і, навпаки, чого вони повинні уникнути – «соціалістичної держави, де безроздільно править бюрократія» [4, р. 50]. У 50–60-ті роки Тетчер критично ставилась до надмірних державних видатків [4, р. 115–116].

В Міністерстві у справах пенсій і державного страхування на початку 60-х років Тетчер підтримувала підходи консерваторів щодо післявоєнної системи пенсій та пільг. Вона поділяла концепцію всеохоплюючої «схеми соціаль-

ного страхування», яка повинна була компенсувати втрату можливості заробляти гроші внаслідок безробіття, хвороби чи виходу на пенсію за віком. Страхування планувалось здійснити за рахунок єдиної системи допомоги на рівні прожиткового мінімуму й фінансуватися за рахунок індивідуальних внесків за єдиною ставкою. Паралельно втілювалась система державної допомоги, яка фінансувалась із загальних податків з метою допомогти тим, хто не міг претендувати на допомогу державного соціального страхування через те, що не могли робити внески, або ж тому, що їхня страхова сума була вичерпана. Однак, на її думку, від'ємною стороною справи були: залежність людей від соціального забезпечення та втрата ними приватної ініціативи [4, р. 120].

У 1970 р. Тетчер очолила Міністерство освіти і науки. Там „панував дух самовдоволеного соціалізму, – згадувала вона, – ...скоро мені стало ясно, що я не знаходжусь серед друзів» [4, р. 166]. А невдовзі було прийнято рішення в дусі філософії консерваторів про скасування забезпечення школярів безкоштовним молоком. Лейбористи писали про міністра: «Місіс Тетчер – крадійка молока» [4, р. 181].

Після перемоги Консервативної партії на парламентських виборах у травні 1979 р. уряд, сформований М. Тетчер, одразу розпочав реформи. Результати діяльності лейбористів перший міністр назвала «екстраординарною спадщиною державного соціалізму в Британії» [3, р. 139]. Політика реформ консерваторів, що ґрунтувалась на підвалинах монетаризму і відома як «тетчеризм», передбачала оздоровлення економіки у тому числі за рахунок згортання соціальних програм. Вона проводила жорстку політику скорочень бюджетних видатків та податків на прибутки і збільшення податків з прибутків на витрати (за її словами, це було «життєво важливим») для стимулювання приватного сектору [3, р. 42–43]. «Але не кожний капіталіст, –

згадувала вона, – поділяв мою упевненість у капіталізмі» [3, р. 44]. Тоді ж почалось скорочення кількості працюючих у сфері соціальної роботи (на 1979 р. в ній було зайнято 732 тисячі), які, як вважала прем'єр-міністр, не бажали змін [3, р. 46, 48].

Вона була переконана, що альтернативи подальшому скороченню видатків (у 1980–1981 рр. і в майбутньому) немає. Прем'єр-міністр вела боротьбу з профспілками. «Було важливо, – писала вона, – виступити проти союзів, які вважали, що лише тому, що знаходячись у бюджетному секторі, їм має бути дозволено ігнорувати комерційну реальність і необхідність більш високих показників продуктивності» [3, р. 114]. З консервативних позицій Тетчер пояснила акції протесту весною 1980 р. проти соціально-економічної політики уряду: «бунтівники були виключно молодими людьми», яких «програми соціальних пільг привчили до залежності й притупили відчуття власної відповідальності» [3, р. 146].

У спогадах М. Тетчер писала, що як тільки її уряд упорався з проблемами економіки, він звернувся до вирішення більш глибоких й важко розв'язуваних соціальних проблем. «Я робила це, – згадувала вона, – в мій другий та третій терміни при допомозі низки заходів, пов'язаних з житлом, освітою, місцевою адміністрацією й соціальною захищеністю, які мої радники, попри мої заперечення, хотіли назвати «соціальним тетчеризмом». Але у той момент, коли ми тільки-но почали робити успіхи, я залишила свою посаду (28 листопада 1990 р. – *О. В.*)» [3, р. 147]. А от на думку її наступника Дж. Мейджора головними причинами відставки „залізної леді» були соціальні питання: „подушний податок і Європа» [2, р. 167]. Йдеться про спробу проведення настільки регресивної податкової реформи, що викликало обурення навіть у власній Консервативній партії. Щодо Європи, Тетчер виступала не тільки проти створення

Сполучених Штатів Європи, а й проти Соціальної хартії ЄЕС [3, р. 750].

Прем'єр-міністр у 1997–2007 рр. від Лейбористської партії Т. Блер позиціонував себе як прихильника ідеї „соціальної справедливості», «прогресиста» «третього шляху» «і стабільності британського суспільства [1, с. xxix–xxx]. Він погоджувався з необхідністю «відновити наш дух підприємництва й честолюбства» [1, с. 338]. Але писав у спогадах, що Тетчер «помилялася» у «своєму ставленні до Європи та небажанні визнати той факт, що більшість людей уже покладаються на державні послуги й повноваження уряду створювати можливості, яких вони потребують» [1, с. 338]. При цьому Блер визнавав, що «у сферах державних послуг і соціального забезпечення запровадити зміни набагато важче», так як вони торкаються життя людей, яке хоч із проблемами, але усталене [1, с. xxxi]. Одним із принципів його філософії соціальної політики, яким він намагався керуватися, було: «соціальне забезпечення як рука підтримки, а не кинута милостиня» [1, с. 28, 214]. 16 червня 1997 р. його уряд підписався під Європейською соціальною хартією, після чого у Британії оголосили нові напрямки у соціальній політиці. Блер згадував: «Мало-помалу програма реформ державних послуг і соціального забезпечення на другий термін (з 2001 р. – *О.В.*) набувала визначених контурів. ...Я вже не намацував свій шлях, а йшов по ньому» [1, с. 304]. Серед реформ, над якими працював його уряд були: реформи освіти, охорони здоров'я і соціального забезпечення («Щодо пенсій, – писав Блер, – я відстоюю зв'язок між заробітками і пенсіями через внески до державної системи соціального страхування» [1, с. 710].); проблема жіночої зайнятості і рівності на ринку праці; робітниче питання (збільшення терміну оплачуваних відпусток) і проблеми дітей (у березні 1998 р. була започаткована програма «Впе-

внений старт», а у березні 2004 р. прийнято «Білль про дітей» [1, с. 223, 533, 690]) та інші.

Розглянуті питання свідчать, що соціальне реформування було і залишається актуальним для країн з усталеною демократією та високим рівнем економічного розвитку. Мемуарна література дозволяє зануритись у проблему, а її аналіз – розібратись у цьому складному аспекті життя суспільства.

Література

1. Блер Т. Шлях / пер. з англ. П. Тарашук. Київ: Темпора, 2011. 848 с.
2. Major J. The Autobiography. New York: HarperCollins Publishers, 1999. xxiii, 774 p.
3. Thatcher M. The Downing Street Years. London: HarperCollins Publishers, 1993. xiv, 914 p.
4. Thatcher M. The Path to Power. London: HarperCollins Publishers, 1995. xiv, 656 p.

ЗВІТ ПРО ВИКОНАННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ ЗА ТЕМОЮ: «ЗБЕРЕЖЕННЯ, ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ» ЗА 2023 РІК

Л. М. Дунаєва

д. політ. н., професор, професор кафедри
соціальної роботи ФПСР
ОНУ імені І. І. Мечникова

Актуальність науково-дослідної теми кафедри соціальної роботи факультету психології та соціальної роботи ОНУ імені І. І. Мечникова «Збереження, відновлення та

розвиток людського капіталу України в умовах євроінтеграції» є, безперечно, актуальною в академічному та політичному розумінні. Метою науково-дослідної роботи (НДР) є з'ясування сучасного стану та перспектив розвитку людського капіталу в Україні в умовах євроінтеграції; здійснення аналізу тенденцій, які впливають на формування людського капіталу, динаміку його росту та виявлення засобів його ефективного використання; дослідження різних контекстів проблем формування, розвитку та використання людського капіталу України.

Завданнями першого етапу теми: «Визначення людського капіталу України прогресивним імперативом суспільного розвитку під час євроінтеграційних перетворень» були: дослідження сучасного стану та перспектив розвитку людського капіталу в Україні в умовах євроінтеграції; визначення суті категорій «людський капітал», «розвиток людського капіталу», «формування людського капіталу» та визначення пріоритетних завдань розвитку людського капіталу України під час євроінтеграційних перетворень; розглянуто людський капітал як основний драйвер тривалого стабільного розвитку та відновлення України.

У виконанні теми беруть участь 7 штатних співробітників кафедри, 4 сумісники, 2 аспіранти та 22 студенти. З початку її виконання, 1 січня поточного року, викладачами кафедри і аспірантами проведено дослідження в рамках першого етапу теми. Практичні результати виконання теми підтверджують її актуальність.

За звітний період було опубліковано: 4 статті у журналах, що індексуються у наукометричній базі даних *Scopus*, 1 стаття у іноземному виданні та 7 статей у виданнях, що включені до переліку наукових фахових видань України категорії «Б». Викладачами кафедри зроблено більше 10 доповідей (на 78-ій Звітній конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників ОНУ

імені І. І. Мечникова у листопаді 2023 року), на науково-практичних конференціях і разом з аспірантами та студентами опубліковано понад 20 тез доповідей у тому числі на 79-ій звітній студентській науковій конференції ОНУ.

У дослідженнях першого етапу висвітлюються теоретико-методологічні засади формування та використання людського капіталу, його роль в економічній і соціальній системах держави, регіонів (компоненти політичних процесів яких також розглядаються) та в досягненні інтеграційної динаміки реформування; аналізуються теоретико-психологічні аспекти соціальної роботи в сучасному українському суспільстві; вивчається досвід проведення соціальної політики в країнах сталої демократії. Обґрунтовано важливість розвитку людського капіталу, його роль у підвищенні інноваційності України в умовах євроінтеграції, в досягненні конкурентних переваг і забезпеченні якісних параметрів економічного зростання. Вивчаються умови, за яких формування та розвиток людського капіталу забезпечуватиме технологічний й соціальний прогрес суспільства.

В результаті комплексного дослідження доведено, що такими умовами можуть бути оптимальна та прийнятна для абсолютної більшості населення України модель соціальної політики держави, а головне мирний розвиток країни, політична стабільність, які сприятимуть зменшенню міграції населення – «людського капіталу» в Європу та економічному розвитку.

Результати теоретичного дослідження теми НДР були впроваджені викладачами кафедри соціальної роботи в навчальний процес Одеського національного університету імені І. І. Мечникова на факультеті психології і соціальної роботи за спеціальністю 231 «Соціальна робота» при викладанні лекційних курсів. Ними опубліковано 16 навчально-методичних посібників та рекомендацій, які охоплюють чи не всі провідні навчальні курси, в яких розглядаються

питання соціальної політики, основ соціального консультування, соціальної профілактики, соціальної реабілітації, соціальної роботи з ВІЛ-інфікованими та хворими на СНІД, психодіагностики в соціальній роботі, протидії торгівлі людьми, психології стресу, персонології та інші. Оновлення науково-методичної бази кафедри сприяло підвищенню рівня виконання здобувачами курсових і випускних наукових досліджень: за тематикою НДР захищено 8 магістерських та 14 бакалаврських робіт, які мають наукову та практичну актуальність.

Варто визначити плідну працю таких викладачів і сумісників кафедри, як: доцент, кандидат політичних наук Т. П. Хлівнюк, доцент, кандидат психологічних наук У. В. Варнава, професор, кандидат психологічних наук М. К. Кременчуцька, доцент, кандидат психологічних наук Л. С. Смокова, старші викладачі Г. Б. Трушевич (PhD) і К. О. Кулава. Їхні наукові праці, творча викладацька діяльність та плідна наукова робота зі здобувачами першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти – вагомий внесок в розробку теми дослідження.

Важливо вже звернути увагу на необхідність підготовки матеріалу для колективного монографічного видання за темою дослідження.

Отримані нові оригінальні результати НДР мають важливе значення для розвитку науки та практики в Україні. Всі завдання НДР за темою «Збереження, відновлення та розвиток людського капіталу України в умовах євроінтеграції» виконані у повному обсязі згідно з календарним планом робіт.

Рекомендовано продовжити дослідження за темою у 2024 році.

ЕМОЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У ПОДОЛАННІ СТРЕСОВИХ РЕАКЦІЙ В УМОВАХ ВОЄННИХ ЗАГРОЗ

М. К. Кременчуцька

к. психол. н., професор, професор кафедри
соціальної роботи ФПСР
ОНУ імені І. І. Мечникова

Актуальність теми обумовлена тим, що в умовах війни в Україні усі люди піддаються різній дозі стресу. Стресові реакції створюють надзвичайно складний і небезпечний контекст, вони можуть бути дуже різними в інтенсивності і тривалості для різних осіб і спільнот. Важливо надавати підтримку і допомогу тим, хто переживає подібні стресові реакції під час воєнних конфліктів, і забезпечувати доступ до психологічної допомоги для тих, хто її потребує.

Але не завжди спеціалісти мають можливість підключитися до роботи з тими, хто цього потребує. Крім того, людина може не відчувати, що накопичення стресових реакцій навіть слабкої інтенсивності може спричинити їй шкоди.

Ось деякі з видів стресових реакцій, які можуть виникати під час війни: стресовий стан, як короткострокова реакція на стрес, яка може виникнути внаслідок раптових і надзвичайних подій, наприклад обстрілів або бомбардувань; депресивні реакції, включаючи почуття викиду і втоми, втрати інтересу до життя, безнадійність та сум; стан тривожності, включаючи панічні атаки, тривожність; стрес через втрату рідних і близьких людей; адаптаційний стрес, який включає в себе зміну способу життя та адаптацію до нових умов воєнного конфлікту; колективний стрес через загрозу або конфлікт, якій включає в себе конфлікти

внутрішньої спільноти, соціальну напругу та загальну тривожність [1].

Емоційна компетентність є критично важливою як для індивідів, так і для спільноти в умовах війни, оскільки вона сприяє збереженню психічного здоров'я, міжособистісних відносин і миру, а також допомагає вирішувати конфлікти і приймати обдумані рішення в ситуаціях великого стресу та загрози. Навички емоційної компетентності допомагають людям адаптуватися до стресу та уникати серйозних психологічних проблем.

Емоційна компетентність в умовах воєнних загроз - це здатність і навички ефективно управляти своїми емоціями та адаптуватися до стресових ситуацій, пов'язаних з можливими або фактичними воєнними конфліктами [4].

Емоційна компетентність включає в себе ряд ключових аспектів: саморегуляція емоцій, як вміння контролювати і керувати своїми емоціями, уникаючи їх негативних виразів у неприпустимих або агресивних діях; емпатичність, як розуміння та співчуття до емоцій і потреб інших людей, особливо в умовах стресу, важливо для підтримки та співробітництва в групі або спільноті; здатність до вирішення конфліктів допомагає уникати агресії та насильства в розв'язанні конфліктів та сприяє знаходженню конструктивних способів вирішення розбіжностей і підтримує спокійний та об'єктивний підхід; стійкість до стресу, як адаптація до стресових ситуацій через розвиток механізмів релаксації та підтримки психологічного комфорту; розвиток позитивних емоцій, які допомагають підтримувати психологічний баланс і підвищують стійкість до стресу [3].

Навички емоційної компетентності допомагають: підтримати інших через слухання та і співчуття тим, хто переживає серйозний стрес або травму – це сприяє більш

швидкому відновленню психічного стану постраждалих; зберігати ясність розуму та контролювати свої емоції – це сприяє прийняттю рішень, які краще відповідають ситуації і, тим самим, зберігають безпеку та добробут собі та іншим; контролювати агресивні емоції та уникати насильства - це сприяє підтримці цивілізованих і мирних способів вирішення конфліктів; більш швидко відновитися відновлення та зберегти фізичне та психологічне здоров'я [2].

Опанування навичками емоційної компетентності для спеціалістів допомагаючих професій повинно мати першорядне значення. З одного боку – це є профілактичні та просвітницькі засоби роботи з різними верствами населення. З іншого боку, це необхідно самим професіоналам як засіб збереження власного психічного здоров'я. Емоційно компетентні професіонали можуть бути лідерами в управлінні стресовими ситуаціями, сприяючи збереженню спокою та раціональності, а також сприяючи підтримці інших у цих важливих моментах.

Література

1. Кодлубовська Т. Б. Психофізіологічні механізми регуляції психофізіологічних станів співробітників правоохоронних органів: автореф. дис. ... док. психол. наук: 19.00.02. Психофізіологія. Київ. 2020. 42 с.
2. Коробко Ю. В., Тройніна С. О., Остапко Л. О., Годзь Т. О. Емоційний інтелект у XXI столітті як один з найважливіших soft-skills освітнього процесу. *Академічні візії*. 2023. 24. 1 – 12.
3. Носенко Е. Л. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції : монографія. Київ : Вища школа, 2003. 126 с.
4. Олійник Ю. О., Романів А. С., Параняк Н. М. Домедична психологічна допомога в умовах війни. *Габітус*. 2022. 37. С. 174–179.

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ПРЕВЕНТИВНОЇ РОБОТИ У ГАЛУЗІ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

К. О. Кулава

старший викладач кафедри соціальної роботи ФПРС
ОНУ імені І. І. Мечникова

Торгівля людьми є серйозною глобальною проблемою, що впливає на мільйони людей у всьому світі. Вона охоплює різні форми, включаючи сексуальну експлуатацію, примусову працю, торгівлю органами та інші. Актуальність теми полягає у зростаючій потребі суспільства у кваліфікованих фахівцях, здатних ефективно протидіяти злочинам, пов'язаним з торгівлею людьми включаючи навчання та превенцію[1].

Наукові провідних українських науковців у галузі соціальної роботи, які підіймають питання підготовки майбутніх соціальних працівників до превентивної діяльності в галузі протидії торгівлі людьми створюють підґрунтя для підкреслення актуальності зазначеної теми. Серед них С. Сургова, О. Онпченко, М. Білозерова, В. Анголенко. [2, 3].

В умовах сучасної України існує гостра потреба в кваліфікованих спеціалістах соціальної роботи, які мають компетенції для ефективного виявлення та адекватного реагування на ситуації, пов'язані з торгівлею людьми. Професіонали в галузі соціальної роботи мають бути наділені знаннями та навичками для профілактики та розпізнавання ознак, що можуть свідчити про потенційні випадки торгівлі людьми та експлуатації.

Превентивна робота є ключовою для зменшення випадків торгівлі людьми. Освіта та підвищення обізнаності можуть ключовим інструментом запобігання експлу-

атації та виявленню потенційних випадків. Одним із ключових аспектів підготовки майбутніх соціальних працівників до превентивної діяльності в галузі протидії торгівлі є розробка та впровадження вибіркового освітнього компонента «Протидія торгівлі людьми», який включає цикл лекцій та практичних занять. Підготовка майбутніх соціальних працівників до превентивної діяльності в галузі протидії торгівлі також може включати:

- формування практично орієнтованого освітнього середовища та застосовування передових педагогічних підходів, включаючи інноваційні та розвивальні форми та методи навчання, що має велике значення у процесі підготовки майбутніх соціальних працівників до ефективного здійснення діяльності з соціальної профілактики у сфері протидії торгівлі людьми [2];

- проведення спеціалізованих тренінгів з питань превентивної роботи у галузі протидії торгівлі людьми для студентів - майбутніх соціальних працівників;

- проведення інформаційних кампаній студентами задля підвищення рівня обізнаності населення про торгівлю людьми;

- співпраця з урядовими та неурядовими організаціями, які будуть приймати участь у просвіті молодого покоління майбутніх соціальних працівників, що є важливим доповненням до університетських освітніх компонентів.

Загалом, комплексний та багаторівневий підхід до превентивної роботи, що об'єднує освітні та соціальні заходи, може стати ефективним засобом у боротьбі в підготовці майбутніх соціальних працівників до превентивної діяльності в галузі протидії торгівлі.

Таким чином, комплексний підхід до підготовки соціальних працівників, який включає теоретичні знання, практичні навички, етичні орієнтири та міжсекторальну співпрацю, що вирішальним для ефективної превентивної

роботи у галузі протидії торгівлі людьми. Така підготовка дозволить майбутнім фахівцям не лише виявляти та попереджати випадки торгівлі людьми, але й надавати кваліфіковану підтримку групам ризику.

Література

1. Kulava Kateryna. Conceptualization of trafficking in human beings as a global problem/ ModernScience. Modernívěda. Praha. Českárepublika, Nemoros. 2021. № 6. С. 66–73.

2. Оніпченко О., Сургова С., Білозерова М. Підготовка майбутніх соціальних працівників до соціальної профілактики торгівлі людьми у закладах вищої освіти. Наука і техніка сьогодні. 2023. No 12 (26).

3. Оніпченко О. І., Сургова С. Ю., Анголенко В. В. Використання інтерактивних засобів у профілактичній діяльності суб'єктів соціальної роботи з проблеми торгівлі людьми. Актуальні питання у сучасній науці. 2023. No 11(17). С. 982–995.

СТУДЕНТСЬКА МОЛОДЬ УКРАЇНИ: МЕНТАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ, ІДЕНТИЧНІСТЬ, СПОСІБ ЖИТТЯ

Е. В. Піщевська

к. і. н., доцент, доцент кафедри соціальної роботи ФПСР
ОНУ імені І. І. Мечникова

Тенденції розвитку першої половини ХХІ століття стали часом складання нової цивілізаційної ситуації, у якій ментальні особливості, ідентичність, спосіб життя студентської молоді України є предметом наукового і соціального інтересу. Це питання у сфері уваги охорони здоров'я, психології, соціології, політології.

У сучасних умовах у зв'язку з різкою зміною соціальної ситуації розвитку, руйнуванням колишніх ідеалів та цінностей, відбуваються серйозні зміни у свідомості молодих людей. Істотний зрушення спостерігається у розвитку спрямованості їх особистості, у формуванні інтересів та прагнень, ціннісних орієнтацій, переконань та світогляду.

Сучасне студентство – це особлива спільність молодих людей, яка відрізняється різноманітними та численними зв'язками та відносинами з навколишнім світом, характеризується своєрідністю прояву перцептивної, когнітивної, мотиваційної сфер особистості, а також певними соціальними установками та очікуваннями.

Питання менталітету студентської молоді викликають інтерес у дослідників протягом багатьох років, розглядаються різні аспекти: з боку соціальної психології, у лінгвокогнітивному освітленні, політичний менталітет, гендерні особливості тощо. Становлення та розвиток сучасного студентства відбувається у винятково складних умовах. Суперечності та неоднозначна ситуація перебування суспільства у важкому економічному стані, поляризація громадських сил, великий розрив у матеріальному добробуті між верствами населення, загострення міжнаціональних відносин, розбіжність між існуючою стратегією розвитку країни та матеріальними можливостями на її здійснення, все це відбивається насамперед на головній системоутворюючій властивості особистості – на її спрямованості.

С. Л. Рубінштейн вважав, що основою спрямованості є динамічні тенденції, що входять до мотиваційної сфери людської психіки. В. М. Мясіщев розглядав спрямованість особистості як джерело суб'єктивної виборчої активності людини. Основою спрямованості В. М. Мясіщев вважав різноманітні зв'язки людини із зовнішнім світом, які встановлюються через їхню необхідність або життєву значущість для людини.

Спрямованість особистості сучасних студентів досить різноманітна. Змінилося ставлення до релігії. З'явилося чимало віруючих у студентському середовищі, при цьому віросповідання вільне. Культура залучення до релігії недостатньо розвинена.

Загальна криза духовних цінностей, які десятиліттями формувалися в суспільстві, найбільш чітко позначилися на змінах у структурі цінностей молоді. Матеріальна забезпеченість займає одне з перших місць у ціннісно-значимих орієнтирах студентів. Цьому сприяють об'єктивні обставини життя. Поки у людини не задоволені її первинні, матеріальні потреби, духовні ніколи не стануть провідними. Ідеали сучасних студентів найрізноманітніші. Тут і конкретні особи видатних спортсменів, акторів, політиків і певний збірний образ. Багато, взагалі, немає жодних ідеалів, вони склалися ще власне світогляд.

Багато дослідників вказують на небезпеку кризи особистості, віри молоді людини в самого себе, внаслідок чого створюються об'єктивні передумови для формування у масовій свідомості студентської молоді негативних соціальних та моральних стереотипів. Багато студентів терпимо ставляться до антигуманних і аморальних дій у своєму середовищі. У моральній свідомості студентства переважають значна моральна індиферентність, посилюється відчуженість у сфері суспільних та людських відносин.

В останні десятиліття реалізуються численні програми, спрямовані на формування духовності, моральності сучасної молоді. Для молоді організуються різні школи активістів, проводяться зльоти, багато інших заходів. Для продуктивності роботи цих програм необхідно на стадії їх формування якнайбільше залучати молодь, проводити більше соціальних опитувань серед підростаючого покоління.

Пріоритетом у формуванні та розвитку особистості студентів мають стати загальнолюдські норми гуманістичної моралі, культивування моральності та інтелігентності як заходи виховання. Соціальний обов'язок людини – бути інтелігентним, але це передбачає безкорисливе служіння своєму народу, абсолютний пріоритет істини, повагу до думки опонента, непримиренність до соціальної несправедливості та інші моральні цінності.

Студенти з позитивною ідентичністю мають: сформовану сукупність особистісно значущих цілей, цінностей і переконань, які забезпечують почуття спрямованості та свідомості життя; орієнтовані на інтеграцію різних сторін способу життя, прагнуть збалансованості роботи та особистого життя. Для студентів важливою є потреба у безпеці, передбачуваності, надійності та стабільності. Вони дуже цінують соціальні гарантії.

Розвиток біотехнологій та інформаційних технологій, несприятливі ефекти сучасних соціальних мереж, «суперництво» з людиною штучного інтелекта, формування нового ринку професій з неминучістю приведуть до змін детермінантів та чинників ментальних особливостей, ідентичності, способу життя сучасних студентів.

Література

1. Борисов В. В. Теоретико-методологічні засади формування національної самосвідомості учнівської та студентської молоді : дис. ... доктора пед. наук : спец.13.00.07 / Вячеслав Вікторович Борисов. – Тернопіль, 2006. – 528 с.

СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА ТА ВІРТУАЛЬНИЙ ПРОСТІР: ОСОБЛИВОСТІ СПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

С. В. Романенко

к. соціол. н., доцент кафедри соціальної роботи ФПСР
ОНУ імені І. І. Мечникова

Соціальна безпека та умови її підтримки займали людство з давніх часів, однак саме в останні десятиліття ця категорія набула неймовірної значущості та популярності. Про неї говорять політики, економісти, управлінці всіх рівнів, філософи та ін. Для соціальних працівників стан захищеності громадян, родин, суспільства в цілому, їх життєво важливих інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз має особливе значення, оскільки для них це не тільки важливий інструмент забезпечення громадян і суспільства свободами та правами, але й один з головних компонентів, що стримує зростання кількості потенційних клієнтів соціальних служб.

Соціальна безпека – одна з головних ознак цивілізованості суспільства. Однак, простежується певне протиріччя між тим, що, з одного боку, сучасний етап розвитку суспільства вважається найбільш розвинутим та гуманним, а з іншого, все частіше ми говоримо про загрози соціальній безпеці людини, суспільства, держави з боку цифрового суспільства, про суттєве обмеження прав і свобод громадян в цілях соціальної безпеки. Невже ж персональний комп'ютер, та цифровий світ, що виник навколо нього, настільки небезпечний? Які загрози несе «віртуальне»?

«Віртуальне», мабуть, найбільш вражаючий феномен наших часів. Саме це поняття пройшло довгий шлях від «чесноти», «сили», «доблесті» до «нереального», «вигаданого», «ефемерного». Такий смисловий перехід стався дуже символічним, оскільки він вказує, що головною «силою» і «чеснотою» нинішнього етапу розвитку суспільства

стає використання того, чого немає: «уявного». І найдивовижніше, що це «неіснуюче» сьогодні має цілком реальне «місце» зберігання, джерело генерації, поширення і навіть перетворення «реального» на «віртуальне»: новий простір, який всі гордо іменують «віртуальним». Незважаючи на те, що технологічно цей простір є абсолютно реальною частиною фізичного світу, зосередженою на всіляких електронних пристроях та засобах зв'язку між ними, «віртуальним» його зробила «прив'язка» нереального продукту уяви, світу символів, мрій та ідей до цифрових носіїв. Цей непростий технологічно, але абсолютно логічний, хоч і непередбачений теоретиками інформаційного суспільства крок, створив новий світ, який не вписується в рамки теорій інформатизації, не вичерпується проектом глобалізації суспільства і навіть перевершив постмодерн у його прагненні все заплутати і перевернути з ніг на голову[1].

Концепт «віртуального простору» цінний для вивчення тим, що він перетворює «віртуальне» на повноцінний феномен, дає нам його в традиційному чуттєвому сприйнятті, що дозволяє освоювати його доступними нам способами набагато простішими, ніж підкорення географічного, космічного або повітряного простору. Віртуальний простір став «містилищем» та «порталом» у всі інші види просторів. Крім того, це простір різноманітних «інших», з якими можна вступати у взаємодію, вибудовувати соціальні відносини, розглядати соціальні позиції (в тому числі реального світу), виконувати ролі, освоювати нові види практик, отримувати та ділитися досвідом. Це нове середовище людської активності, повсякденності, цінностей та норм, соціальних процесів та суспільних трансформацій. Як і реальний соціальний простір, він пов'язаний із соціальною структурою та каналами соціальної мобільності. Але на відміну від інших просторів він дозволяє вступати у взаємодію з тим, чого немає, отримувати ціл-

ком реальну відповідь, інтерпретація якої стає мотивом до дій, у тому числі соціальних. У цьому сенсі воно істотно впливає на реальний соціальний простір, соціальні інститути, індивідів та соціальні групи, і саме цей вплив найбільш важко зафіксувати, виміряти та спрогнозувати його наслідки.

Тому спробуємо поміркувати про перспективи розвитку простору, суб'єктів та їхніх соціальних практик в умовно-цифровому суспільстві, якщо сьогоденні тенденції розвитку «віртуального» збережуться. Щодо самого віртуального простору, висновок видається очевидним: він продовжить розширюватися. У ньому буде оцифровуватися все більша частина фізичного світу, а засоби доповненої (віртуальної) реальності робитимуть нашу взаємодію з ним все більш реалістичною. З іншого боку, хочеться помилитися, але тенденція стиснення доступного нам реально-фізичного простору також зберігатиметься. Віртуальний простір надаватиме платформу для діяльності все більшого числа професій, що викликатиме подальші скорочення персоналу, «закріпачення» у віртуальному просторі тощо. У результаті «протистояння» реальних і віртуальних соціальних інститутів та організацій перемогу здобудуть інститути віртуального простору, тим більше що ми вже сьогодні, за часи подвійної інституціоналізації, спостерігаємо перевагу у бік засвоєння норм та правил віртуального простору та перенесення їх у реальний світ.

Соціальна безпека як ключова концепція останніх десятиліть також буде все далі і далі прив'язувати нас до «віртуального» (простору, взаємодії), віддаляючи нас від реального світу, в кінці кінців, наші переміщення в реальному просторі будуть зрештою обмежені до мінімуму. Свобода тепер здається можливою лише у віртуальному просторі. Але це лише на перший погляд. Вже сьогодні наші можливості у віртуальному просторі обмежені тотальним конт-

ролем. Великі дані дозволяють стежити за кожним нашим рухом у ньому. Перегляд контенту та реакція на нього, наші переміщення у реальному просторі, кожна зароблена та витрачена копійка теж. У нас сьогодні «відібрали» легальні способи вибирати програми для наших гаджетів, відхиляти оновлення операційної системи чи прикладних програм. Сьогодні свобода – це вельми «шкідливий» концепт із модерного минулого, який забирає у нас ілюзію безпеки. Можна заперечити, що це чергова антиутопія, але досвід, наприклад, пандемії показує, що ми вже в ній.

Література

1. Гіденс Е. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя / Пер. з англ. К: Альтерпрес, 2004. 97 с.

МІГРАЦІЯ УКРАЇНЦІВ І ЇЇ ВПЛИВ НА СОЦІАЛЬНУ ПОЛІТИКУ ДЕРЖАВИ

Г. Б. Трушевич

д. філософії з політології,
старший викладач кафедри соціальної роботи ФПСР
ОНУ імені І. І. Мечникова

Повномасштабна війна росії проти України, розпочата 24 лютого 2022 року, призвела до великого руху міграційних процесів. Серед видів міграції, що виникли з початку 2022 року, можна виділити такі: виїзд українців закордон, внутрішні переміщення осіб та незаконний вивіз українців до росії.

Станом на кінець 2022 року більше 7,8 млн українців виїхали закордон, переміщено в середині країни близько 8 млн осіб (за даними Міжнародної організації з міграції), до рф переміщено близько 2,9 млн осіб та 9400 українсь-

ких дітей (за даними Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців) [2].

Звичайно, що міграція мільйонів українців важко б'є по вітчизняній економіці та соціальній політиці країни. За оцінками Центру економічного відновлення та Інституту демографії, внаслідок виїзду громадян країні до 2032 року бракуватиме 3,1–4,5 млн працівників. Як наслідок, втрати економіки за цей період можуть сягнути 113 млрд дол. «Через низький рівень народжуваності ці втрати не вийде компенсувати за допомогою природного зростання населення. Отже, продумана політика з повернення мігрантів украї важлива для мінімізації таких втрат», – зазначають у Центрі економічної стратегії [1].

Можна виділити серед факторів, які біженці називають найважливішими для повернення додому, першість посідає завершення війни. Однак не лише війна стає на заваді поверненню українців. Вагоме значення мають економічні чинники та інтенсивність повоєнного відновлення. Для повернення біженців державі потрібно провадити комплексну політику, яка включатиме реалізацію реформ та залучення інвестицій у відновлення зруйнованої інфраструктури, а для цього необхідно буде заручитися допомогою країн-партнерів [3].

У ЦЕС зазначають, що якщо українці залишаться за кордоном, то європейські країни отримають пряму економічну вигоду, але в разі їх повернення існуватиме непряма вигода для ЄС. Повернення біженців зміцнить економіку України та дозволить їй більше інвестувати в безпеку та відновлення, тож вона потребуватиме менше європейських коштів [1].

Серед інших рекомендацій щодо повернення біженців Центр економічної стратегії називає швидко повоєнну відбудову, надання допомоги людям з постраждалих регіонів, спрощення реінтеграції дітей у вітчизняну систему

освіти та відкриття ринку праці ЄС для українців після війни [3].

Можна вважати, що виїжджаючи за кордон, освічені молоді українці приносять певні переваги для міжнародного іміджу України та її соціально-психологічному сприйняттю населенням інших країн, оскільки цивілізованість тієї чи іншої нації значною мірою свідчать її громадяни та їхні дії за кордоном. Сприйняття українців як освіченої, цивілізованої та працьовитої нації може стати фактором ділової та інвестиційної привабливості країни в найближчому майбутньому. Тому, незважаючи на ризики відтоку освіченої молоді, «боротьба» за якісну освіту в Україні має лише посилюватися.

Зазвичай політика зайнятості багатьох розвинених країн відзначається намаганням залучення людей старшого віку до економічних процесів, причому не лише за рахунок збільшення пенсійного віку, а й за рахунок заохочення та сприяння їхній суспільно корисній праці в тих сферах, де їхні знання та досвід можуть бути затребувані. Також це може стати фактором заохочення пенсіонерів продовжувати активне життя, дбайливо ставитися до свого здоров'я.

Дефіцит кадрів, в тому числі через природне та міграційне скорочення, означає, що Україні може знадобитися залучення іноземної робочої сили. Це особливо актуально для звільнених регіонів, які були зруйновані війною. З огляду на географію сучасних міграційних потоків, Україна може розраховувати на приплив робочої сили насамперед з азійських країн.

Відповідно, ми маємо бути готовими до соціокультурних та соціально-психологічних викликів, які, як і в інших країнах до соціокультурних та соціально-психологічних викликів, які, як показує досвід інших країн, мають значний конфліктний потенціал, що нівелює позитивний економічний ефект [4].

Тому для успішного залучення трудових ресурсів з інших країн, Україні необхідна продумана міграційна політика, яка включає в себе дотримання міжнародних стандартів у сфері міграції, міжнародного захисту працевлаштування та інтеграції. Це також дозволить краще зрозуміти, в яких сферах потребують підтримки українці за кордоном.

Підводячи підсумок можна зазначити, що для того, щоб повернути більше українців з-за кордону додому, потрібно на державному рівні запровадити цільові Програми на допомогу та відновлення зруйнованого житла, кредити на заснування власного бізнесу, гуманітарну й фінансову допомогу на поточні потреби, медичні послуги та соціальну допомогу; цільові проекти підтримки біженців і забезпечення їхньої зайнятості.

Література

1. Біженці з України: хто вони, скількиїх та як їх повернути? Фінальний звіт. *Центр економічної стратегії*. URL:<https://ces.org.ua/refugees-from-ukraine-ukr-final-report/> (дата звернення: 05.11.2023 р.)

2. Впливміграції на соціально-економічну ситуацію в Україні. *Офіційний веб-портал Національного інституту стратегічних досліджень*.

URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitichni-dopovidi/vplyv-mihratsiyi-na-sotsialno-ekonomichnu-sytuatsiyu-v-ukrayini> (дата звернення: 06.11.2023 р.)

3. Після війни додому можуть не повернутися 3 мільйони українців. Що буде з економікою?*Економічна правда*. URL:<https://www.epravda.com.ua/publications/2023/09/11/704143/> (дата звернення: 06.11.2023 р.)

4. MIGRATION PATTERNS AND IMPACTS: LESSONS FOR UKRAINE. *Razumkov centre*.

URL: <https://razumkov.org.ua/images/2023/06/2023-MATRA-I-KVARTAL-ENGL-5.pdf> (дата звернення: 05.11.2023 р.)

МОЛОДІЖНА СОЦІАЛЬНА РОБОТА В УМОВАХ ВІЙНИ

Т. П. Хлівнюк

к. політ. н., доцент,
доцент кафедри соціальної роботи ФПСР
ОНУ імені І. І. Мечникова

Актуальність дослідження. У сучасному суспільстві велика увага приділяється ролі молоді у соціальному розвитку. Молодь є ключовим суб'єктом трансформації та інновацій в українському суспільстві та стає ключовим суб'єктом соціального розвитку, але сучасні виклики, такі як безробіття, соціальна вразливість та психологічні труднощі, роблять актуальним розвиток ефективної молодіжної соціальної роботи в Україні. Ситуація в Україні вимагає особливої уваги до молоді, яка стає безпосередньою мішенню військових подій та соціальної турбулентності. Військові події призводять до серйозних проблем психосоціального здоров'я серед молоді, невпевненості у майбутньому що робить актуальними програми соціальної підтримки.

Дослідженням проблеми молодіжної політики займалися М. Ф. Головатий, М. В. Птуха, Н. Б. Метьолкіна, В. А. Головенько, В. В. Барабаш, В. В. Орлов та ін. Молодіжна робота є однією з ключових сфер соціальної діяльності, яка забезпечує інтеграцію молоді в суспільство, сприяє її соціальному, культурному, професійному та особистісному розвитку, є інструментом підтримки та розвитку молоді, який забезпечує їхню участь у суспільному житті та сприяє формуванню активної громадянської позиції. Основні завдання молодіжної роботи полягають у формуванні потенціалу молоді, забезпеченні її соціальної інтеграції, сприянні самореалізації та здобутті необхідних

знань і навичок для професійного розвитку. Суб'єктами молодіжної роботи є молодіжні працівники; молодіжні та дитячі громадські об'єднання, інші громадські об'єднання; молодіжні ради; органи (організації) учнівського та студентського самоврядування; молодіжні центри; радники з питань молоді; благодійні організації; неформальні молодіжні об'єднання [2].

Молодіжна робота – це діяльність, спрямована на залучення дітей та молоді до суспільного життя, що здійснюється дітьми та молоддю, разом з дітьми та молоддю або в інтересах дітей та молоді за допомогою інструментів спільного прийняття рішень.

Згідно ЗУ «Про основні засади молодіжної політики» молодіжний працівник – це особа, яка здійснює молодіжну роботу, пройшла спеціалізовану підготовку в порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує молодіжну політику, та отримала свідоцтво встановленого зразка[1].

Молодіжний працівник впроваджує інклюзивний підхід та забезпечує рівний доступ до якісних послуг та можливостей молодіжної роботи для дітей та молоді, які проживають на тимчасово окупованій території, а також для внутрішньо переміщених осіб. Різні молодіжні організації реалізують програми змістовного дозвілля, культурного та емоційного розвитку особистості, а також впроваджують ініціативи з професійної орієнтації та популяризації здорового та безпечного способу життя.

Також ведеться розвиток волонтерства, неформальних молодіжних об'єднань, програм національних і міжнародних обмінів та молодіжного туризму. Основною метою є формування у дітей та молоді загальнолюдських цінностей, розвиток навчально-пізнавальних, громадянських, соціальних та інших компетентностей, задоволення різноманітних потреб та інтересів молоді, а

також сприяння їх особистісному розвитку та самореалізації.

Метою діяльності молодіжних працівників є втілення стратегій молодіжної політики, організація молодіжної роботи та створення умов для всебічної самореалізації молоді в різних сферах суспільного життя. Основним завданням є розкриття потенціалу молоді, захист її інтересів та прав.

Програма «Молодіжний працівник,» започаткована у 2014 році Міністерством молоді та спорту України спільно з Державним інститутом сімейної та молодіжної політики за підтримки Програми розвитку ООН в Україні, є ключовим напрямом соціальних цільових програм «Молодь України 2016–2020» та «Молодь України 2021–2025.» Заснована на принципах неформальної освіти, метою програми є організація навчальних короткострокових тренінгів для представників державного та громадського секторів, об'єднання фахівців, які працюють з молоддю, та сприяти їх взаємному знайомству, надання учасникам необхідних знань для ефективної роботи в молодіжній сфері, сприяючи уніфікації підходів до молодіжної роботи в Україні. За час реалізації програми більше 4246 представників з різних регіонів України пройшли навчання (лідери, активісти громадських і благодійних організацій, державні службовці та посадові особи місцевого самоврядування, відповідальні за молодіжну політику, працівники інших організацій, що займаються роботою з молоддю, незалежно від форми власності).[2,3]

Молодіжна соціальна робота в умовах воєнного стану має свої унікальні виклики і завдання. Кризові ситуації, пов'язані з конфліктом, можуть суттєво вплинути на молодь, викликаючи стрес, травми та інші складнощі.

Під час війни молодь стикається з численними проблемами та потребами такими як безпека та травми, адже саме молодь стикається з ризиками фізичної та психологі-

чної травми через природу воєнного конфлікту, через втрати рідних, пошкодження інфраструктури та страх перед можливими небезпечностями, втрата соціальної стабільності, порушення у здобутті освіти чи то перерви у навчанні через евакуацію, знищення навчальних закладів або вимушену втечу з рідного регіону, переїзд до інших країн – все це ставить під загрозу освітні можливості молоді.

Війна в Україні призвела до економічних труднощів, безробіття та втрати робочих місць для молоді, обмеження можливостей для заробітку, що стало перешкодою для соціального та економічного розвитку багатьох представників молоді. Крім означених проблем, молодь у багатьох регіонах, особливо прифронтових зон втратила свої домівки через зруйнування або евакуацію, що призводить до бездомності та невпевненості в майбутньому, депресивних станів, адже, наприклад, молодій сім'ї яка купила житло, або взяла кредит на його купівлю необхідно розпочинати все початку, а як було зазначено раніше, безробіття та економічні проблеми, ріст цін зовсім не сприяє вирішенню проблем. Найчастішими проблемами у абсолютної більшості представників молоді є стрес, тривога, депресія та посттравматичний стресовий розлад, саме тому є гостра потреба в соціально-психологічній підтримці та доступі до послуг з підтримки ментального здоров'я.

Дискримінація за віком на робочому місці до цього часу також є поширеним проявом дискримінації у високо-розвинених соціальних державах. Ейджизм набув характеру глобальної проблеми, позаяк зумовлює погіршення фізичного та психічного здоров'я, зниження якості життя осіб похилого віку, їх соціальну ізоляцію, зниження стандартів життя, що має підсумком знову ж таки витрати на соціальну сферу [4, С. 84]

Також війна обмежила доступ у деяких регіонах, та і в Україні в цілому у 2022 році до основних послуг, таких

як медична допомога, вода, електроенергія та інші ресурси, що суттєво впливає на якість життя молоді, і всього населення. З кожним днем стає більшою статистика розкриття фактів порушення прав людини, таких як насильство, затримання без провини, утримання проти волі, тортури на окупованих територіях тощо. В умовах війни, молодь потрапила в групу ризику і може стати об'єктом торгівлі людьми або бути залученою до нелегальної діяльності.

Задоволення цих потреб та вирішення проблем молоді вимагає комплексного підходу у молодіжній соціальній роботі, включаючи гуманітарну допомогу, соціальну, психологічну підтримку, відновлення інфраструктури, реінтеграцію та забезпечення прав людини.

Виходячи з описаних проблем можна визначити основні аспекти молодіжної соціальної роботи в умовах воєнного стану:

- психологічна підтримка, організація групових та індивідуальних консультацій, сприяння відновленню емоційного благополуччя;

- навчання та професійна реабілітація для забезпечення майбутнього успіху молоді;

- сприяння міжкомунікаційній взаємодії, тобто важливо створити можливості для молоді взаємодіяти та співпрацювати навіть в умовах війни. Так, наприклад, різноманітні соціальні проекти та ініціативи можуть об'єднати молодь, сприяти розвитку соціальних навичок та побудові позитивних відносин;

- інформаційна робота, а саме забезпечення доступу до об'єктивної інформації є ключовим аспектом в умовах воєнного стану. Молодіжні працівники можуть допомагати у поширенні корисної та достовірної інформації про безпеку, права та можливості, що є важливим для прийняття обґрунтованих рішень.

Залучення до соціально-економічного розвитку через розвиток громади під час війни, яке може вимагати креативних рішень із залученням молоді. Проекти економічного розвитку та підтримка соціального підприємництва, отримання грантів на відкриття власної справи можуть сприяти стабільності та взаєморозумінню.

Соціокультурна інтеграція - допомога у збереженні та підтримці культурної та соціальної ідентичності молоді, яка відіграє ключову роль у відновленні спільнот та підтримці внутрішньої стійкості української молоді.

Молодіжна соціальна робота в умовах воєнного стану вимагає гнучкості, чутливості до потреб молоді та спроможності адаптуватися до складних і непередбачуваних умов. Умови війни вимагають особливого підходу до надання соціальних послуг для молоді. Нижче подано перелік можливих соціальних послуг, які можуть бути важливими в умовах конфлікту:

Ці соціальні послуги мають за мету врахувати специфіку воєнних умов та забезпечити молоді належну підтримку для їхнього фізичного та психосоціального благополуччя.

Соціальні працівники повинні працювати в умовах складності, надаючи комплексну підтримку та розв'язуючи різноманітні проблеми, з якими стикається молодь в умовах війни. Співпраця з громадськими організаціями, місцевими урядовими структурами та міжнародними партнерами також може виявитися важливою для успішної реалізації соціальних програм.

Є кілька міжнародних організацій, які активно працюють в Україні та надають соціальні послуги молоді. UNICEF (Дитячий фонд ООН) в Україні працює над забезпеченням прав та добробуту дітей та молоді. Організація фокусується на освіті, охороні здоров'я, соціальній підтримці та захисті прав дітей в умовах конфлікту, Інтернаці-

ональна організація з міграції (ІОМ) працює у сфері міграції, включаючи питання соціальної інтеграції та підтримки молоді та їхніх сімей, що переселилися внаслідок конфлікту, UNDP (Програма розвитку ООН) працює над зміцненням соціально-економічної стійкості в зоні конфлікту в Україні, включаючи розвиток молодіжних ініціатив, створення робочих місць та підтримку підприємництва, Міжнародний Комітет Червоного Хреста (ICRC) надає гуманітарну допомогу в зоні конфлікту в Україні, зокрема, орієнтовану на молодь, яка може включати в себе медичну допомогу, матеріальну допомогу та психосоціальну підтримку, Європейська Банківська Асоціація (ЕБА) активно працює в сфері розвитку бізнесу та економіки, включаючи підтримку молоді та розвиток їхніх навичок, Місія Організації Об'єднаних Націй в Україні (UNO in Ukraine) координує дії різних агентств ООН у країні та забезпечує гуманітарну, розвідувальну та розвиткові допомогу, орієнтовану на молодь [2].

Ці організації спільно працюють для надання соціальних послуг молоді в умовах війни та конфлікту в Україні, спрямовуючи зусилля на поліпшення їхнього благополуччя та підтримку важкосприйнятних груп населення.

Молодіжна соціальна робота в Україні є важливим елементом соціальної структури, що визначається актуальністю та загрозами сучасному суспільству. Подальші дослідження та розвиток стратегій, спрямованих на поліпшення становища молоді в Україні, є необхідністю для суспільства та влади в цілому.

Дослідження підтверджує актуальність проблем молодіжної соціальної роботи в Україні. Незважаючи на певні досягнення у цій галузі, існують серйозні проблеми, такі як безробіття, вразливість та відсутність адекватної підтримки. Проте, інноваційні підходи та успішні практики, такі як програми зайнятості та інклюзивні ініціативи, свід-

чать про потенціал для покращення ситуації. Отримані результати дослідження вказують на важливість подальшого дослідження та розробки стратегій, спрямованих на покращення молодіжної соціальної роботи в Україні з організацією взаємодії між громадськими організаціями, владою та навчальними закладами для створення інтегрованих підходів, спрямованих на підтримку молоді в усіх аспектах їхнього життя. Сучасна ситуація в Україні вимагає не тільки уваги до проблем молодіжної соціальної роботи, але і розробки стратегій, спрямованих на розвиток та впровадження програм, що враховують особливості соціального та психологічного стану молоді в умовах війни. Інноваційні та гуманітарні підходи можуть стати ключовими факторами у вирішенні викликів, які стоять перед молоддю в контексті воєнного конфлікту.

Література

1. Закон України «Про основні засади молодіжної політики» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20> 178
2. Молодіжна політика в Україні: навчальний посібник / П. В. Горінов, Р. Г. Драпушко, Н. А. Драпушко, О. Є. Льюк / за заг. ред. акад., проф. В. П. Андрущенко. Київ: Український державний університет імені Михайла Драгоманова, 2023. 304 с.
3. Професійний стандарт «Фахівець з питань молоді (молодіжний працівник)» URL: https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/490ps_fahivec_z_pitan_molodi_molodiznij_pracivnik.pdf
4. Хлівнюк Т. П. Функціонування та модернізація соціальної держави в умовах другого демографічного переходу. Політикус : наук. журнал. 2022. Вип. 1. С.82-87.

Наукове видання

**МАТЕРІАЛИ 78-Ї НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
ПРОФЕСОРСЬКО-ВИКЛАДАЦЬКОГО СКЛАДУ
І НАУКОВИХ ПРАЦІВНИКІВ
ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА**

**Секція
ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

Підсекція «СОЦІАЛЬНА РОБОТА»
Підсекція «ПСИХОЛОГІЯ»

22–24 листопада 2023 року

В авторській редакції

Підп. до друку 20.12.2023. Формат 60x84/16.
Ум.-друк. арк. 6,16. Наклад 10 пр.
Зам. № 2731.

Видавець і виготовлювач
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4215 від 22.11.2011 р.
65082, м. Одеса, вул. Єлісаветинська, 12, Україна
Тел.: (048) 723 28 39, e-mail: druk@onu.edu.ua